

Univerzita Karlova v Praze
Filosofická fakulta
Katedra teorie kultury
(Kulturologie)

Diplomová práce

2009

Jana Hessová

Univerzita Karlova v Praze
Filosofická fakulta
Katedra teorie kultury
(Kulturologie)

Jana Hessová

**Národní památník na Vítkově v kulturním kontextu;
problematika uměleckého ztvárnění a interpretace
hodnot a idejí**

*

**The Cultural Context of The National Monument on
Vítkov hill; The Problem of The Artistic Expression
and Interpretation of The Values and Ideas**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Praha 2009

Diplomová práce: Národní památník na Vítkově v kulturním kontextu.

Problematika uměleckého ztvárnění a interpretace hodnot a idejí.

Autor: Jana Hessová

Uživatel stvrzuje svým čitelným podpisem, že si zapůjčil tuto diplomovou práci. Pokud ji použije pro svoji práci, prohlašuje, že ji uvede mezi ostatní literaturou a bude ji citovat jako každou jinou práci.

Dne	Jméno	Použita pro práci (název)	Název a adresa pracoviště	Podpis
-----	-------	---------------------------	---------------------------	--------

2. PRŮBĚH AKTIVIT NA VÍTKOVĚ

2.1. Průběh aktivit na Vítkově do vzniku samostatného Československa

2.1.1. Vítkův vrch, Žižkova hora

2.1.2. Tábory lidu

2.1.3. Spolek pro zbudování pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově

2.1.4. Soutěž na pomník Jana Žižky

2.2. Zápasy mezi válkami

2.2.1. Pomníky a Pomátníky

2.2.2. Jan Žižka v československé legie

2.2.3. Památník Odboje a pomník Jana Žižky

2.2.4. Sbor pro zbudování Památníku Národního Osvobození a pomníku Jana Žižky

2.2.5. Památník Osvobození

2.2.5.1. Soutěž na Památník Osvobození a pomník Jana Žižky

2.2.5.2. Kritika

2.2.5.3. Realizace

2.2.5.3.1. Soutěže na ideové náměty a jejich umělecké ztvárnění

2.2.7. Největší bronzový jezdec na Zeměkouli

2.2.7.1. Spor o Podobu sochy Jana Žižky z Trocnova

2.2.8. Okupace

2.3. Vývoj po 2.sv.válce

2.3.1. Komunisté a dědictví velkých tradic

2.3.1.1. Mausoleum

2.4. Národní památník po roce 1989

3. PŘÍLOHA

3.1. Jan Zázvorka

3.2. Bitva na Žižkově hoře 1420

3.3. Bitvy na Žižkově hoře po roce 1420

3.4 Karel Hartig a patriotismus na Žižkově

3.5. Žižkov

4. ZÁVĚR

5. ABSTRACT

6. LITERATURA

7. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1. Ú V O D

Národní památník na Vítkově vznikl z touhy zhmotnit celou sumu idejí. Měl být výrazem národního charakteru a jeho schopnosti vydobýt a vybojovat si vlastní samostatnost.

Myšlenka zbudovat pomník Janu Žižkovi přerůstala průběhem času do nečekaných rozměrů. Z předmětu lokálního patriotismu zakladatelů a obyvatelů žižkovského předměstí dospěl záměr až k otázce národního a státního zájmu.

Na vývoji původní myšlenky uctít pomníkem obsah pojmu *národ* a jejím postupném naplňování, redefinování a košatění je možné sledovat nejen charakter různých historických etap a jejich převažujících étosů, ale také se v tomto procesu odkrývají určité konstanty národního charakteru a jeho vztahování se k sobě samému.

Zrod této myšlenky předcházela položení základního kamene památníku o tři generace. Od tohoto okamžiku uplynuly další čtyři generace naplněné ještě markantnějšími změnami ve společnosti a jejím politickém uspořádání. Vývoj významů vztahů k Národnímu památníku probíhá nepřerušeno a díky novým soutěžím na revitalizaci Žižkovy hory i budovy památníku můžeme porovnávat proměny v hodnotách, ale i opakující se problémy a střety zájmů a názorů. Konflikty mají často stejné základy nehledě na jejich dobovou formu.

Energie Žižkovanů dát výraz své revoltě proti absolutistické monarchii a přihlásit se ke svým kořenům, k české historii a tradici českého národa, byla ve svých počátcích jistě patetická a z dobových názorů je patrné, že často budila posměšné reakce. Ač byla vyvíjená snaha od počátku diletantská, měla v době národní nesamostatnosti obrovský význam pro sebevědomí Čechoslováků, jak se také ukázalo při první soutěži na ztvárnění Jana Žižky, který by byl exponován na tomto exkluzivním místě jednoho z posledních pražských vrchů bez výrazné dominanty.

První oficiální soutěž na podobu pomníku Jana Žižky z Trocnova ukázala, jak zásadní nedostatky v ujasnění vlastní historie a jejího významu pro současnost omezují nejen umělecké vyjádření, ale i schopnost přijmout

netradiční uchopení tradičních symbolů. Mimo to se projevila i jistá povrchnost a improvizace bez odvahy k ustoupení od ustálených schémat.

Nový motor snahám stavět na Vítkově pak zažehla poválečná situace, kdy se z praktických důvodů spojil záměr stavby pomníku s potřebou archivní a pietní budovy instituce Památníku Odboje. Spojení těchto dvou původně oddělených iniciativ bylo sice již tehdy kritizováno jako násilné, avšak faktem zůstává, že se sami českoslovenští legionáři od počátku hlásili k tradici husitského vojenství se všemi náležitými atributy, a tudíž se tento problematický bod ohledně přiléhavosti analogie dvou historických etap přesouvá na rovinu subjektivních názorových polemik.

Po válce bylo opět jaksi záhodno nově definovaný balíček idejí pokud možno důstojně a odpovídajícím způsobem zhmotnit, opět také věc nevyřešila jen jedna soutěž.

Díky první soutěži na komplex budov památníku a řešení umístění sochy Jana Žižky se alespoň definitivně vyjasnila koncepce budoucího památníku, kdy se dospělo k rozhodnutí oddělit administrativní a archivní budovy od budovy reprezentativní a pietní. V druhé soutěži zvítězil architekt Zázvorka, zřejmě také díky ojedinělému vertikálnímu řešení stavby. Téměř dvaatřicet metrů vysoká budova Památníku slibovala dostatečně razantně reprezentovat zamýšlené ideové obsahy.

Slavnostní předání na výročí dvaceti let samostatnosti 28. října 1938 se neodehrálo, a to hlavně kvůli *Mnichovu*, i když se počítalo jen se symbolickým odevzdáním památníku do správy státu.

Díky tomu zůstal památník v osobním vlastnictví spolku a tak do vynuceného předání památníku nacistům mohla probíhat etapa ukryvání uměleckých artefaktů s nasazením života a záchranné i dokončovací práce.

Dějiny pak měly pro nedokončenou stavbu jiný úkol – posloužila nacistům jako sklad a zdroj barevných kovů.

Avšak ani gestapo, po kterém zůstala vyčíslená škoda dva miliony protektorátních korun, nezdevastovalo památník takovým způsobem, jako komunistická diktatura. Díky její propagandě má dodnes většina lidí památník spojen s totalitním režimem, tlejícím prezidentem Gottwaldem a dobou, která nevoněla lépe.

Rekonstrukci, která má být dokončena v říjnu 2009, by měla vést snaha tuto negativní konotaci odstranit. Pokud je cílem toto místo „oživit“, nevyhne se určitému stupni vulgarizace. Otázkou však zůstává, zda by nebylo lepší se placení této daně vyhnout tím, že bychom se vzdali záměru oživovat hrobku.

„Nepodařené projekty na využití památníku mají totiž jednu společnou omluvu: snad ještě nikomu se nepodařilo najít alternativní využití pro mauzoleum.“¹

¹ HOJDA, Z.; POKORNÝ, J. *Pomníky a zapomínky*. Praha – Litomyšl : Paseka, 1996, s.172..

2. VÝVOJ AKTIVIT NA VÍTKOVĚ

2.1.Vývoj do vzniku Československa

2.1.1 Vítkův vrch, Žižkova hora

Vítkov je půldruhého kilometru dlouhý hřbet zvedající se asi 80 metrů nad úroveň bývalého Špitálského pole.² Jeho nejvyšší bod je zhruba uprostřed.³ V místě největší šířky má vrch asi 50 metrů a nejužší místo (současně dějiště legendární bitvy z roku 1420) jen kolem 30 metrů. Na jeho severní straně směrem k řece je prudký sráz, Jižní svah směrem k údolí bývalého potoka mezi Vítkovem a Šibeničním vrchem⁴ byl mírnější. Západní svah mířil k novoměstským hradbám vzdáleným maximálně 400 metrů.

Vítkova hora byla lemována pro Prahu velice důležitými komunikacemi – první vedla podél severního svahu od Poříčské brány (dnes v těchto místech stojí Muzeum hlavního města Prahy) a směřovala do východních Čech, na Moravu a do Slezska. Dnes tuto cestu kopíruje ulice Sokolovská. Druhá cesta podél jižního svahu vedla od Horské brány (v místech dnešní křižovatky U Bulhara) na Kutnou Horu - dnes se jedná o ulici Husitskou a na ní navazující ulici Koněvovu.

Původně byl Vítkův vrch zřejmě pohanským obětištěm, což jistě není překvapivé, zvláště přihlédneme-li k faktu, že vyvýšená místa v blízkosti lidských sídel se odjakživa těšila *vyšoké* pozornosti. Z historie i současnosti, bez ohledu na geografickou polohu, je patrné, že jsou s těmito nad-lokalitami spojovány posvátné (duchovní) významy.

Sakrální funkce takových míst má zajisté kořeny v lidském vnímání prostoru a jeho souvislosti s psychologií člověka obecně, kdy „nahore“ (na-

2 Dříve tak bylo nazýváno území, na kterém se dnes rozkládá Karlín. Jde o prostor mezi Vítkovem a Vltavou široký od 450 do 600metrů. Území náleželo ke špitálu křížovníků s červenou hvězdou, sídlících u Karlova mostu.

3 Na temeni - u památníku, je to dnes 262 m.n.m., lze předpokládat, že v 15.století byl mnohem vyšší. Hodně materiálu bylo odtěženo a použito buď na stavbu domů, nebo drážní účely

4 Vrch sv. Kříže, dnes nejčastěji nazývaný Parukářka. Šibenice zde sloužila svému účelu do poloviny 19.století.

hoře) je v mysli spojováno s pojmy hierarchie - dominance, přesahu, „božského“ atp.⁵

Význam vyvýšených míst pro lidskou pospolitost zvyšuje také jejich funkce profánní (pozemské), kdy slouží k ryze praktickým, ale neméně důležitým potřebám jako je schopnost obrany, možnost lepší orientace v prostoru, nebo prostě jen k příjemnému, esteticko-emocionálního zážitku z výstupu a následné odměny krásným výhledem do krajiny.

Karlu IV. a jeho konceptu opevnění města stačil vyšehradský a hradčanský ostroh, a tak byla oblast dnešního Žižkova včetně inkriminovaného kopce od roku 1358 osázena vinicemi.⁶ Podle jejich majitele Vítka z Hory se kopci říkalo Vítkov nebo Vítkova hora (mons Vitkonis, Witkenberg).

Došlo zde k bitvě, která způsobila nezdar celé kruciády z roku 1420, a to i přes to, že byl královým vojskem obsazen jak Vyšehrad, tak Pražský hrad.⁷

„V turistice všude zaujímají přední místo vzpomínky historické a z nich opět poutají zvláště místa a památky, související s významnými událostmi vojenskými. A děje se tak právem, protože národní pedagogika nemůže nevšímavě pomíjet věci, tak významných pro vývoj minulosti a musí s bdělým zájmem pěstovati tradice, spojující nás s pokoleními i dávno zašlými, v jejichž snahách, zápasech i osudech však tkví, byť i leckdy dosti hluboko pod povrchem, základy našeho bytu národního.“⁸

Úvodní odstavec z Urbánkovy historické studie bitvy na Vítkově hoře předpovídá historickou reminiscenci, se kterou se česká společnost potýkala jak v minulosti, tak za necelých pět let po vydání této brožury.

Urbánek v úvodním slově nabádá k studiu dějin české vojenské historie s vírou, že bude mít pozitivní dopad na pěstování českého sebevědomí a *vědomí povinností k sobě i k národnímu celku.*

⁵ Vztahu vizuálního vnímání a psychologie se věnuje mimo jiné gestaltpsychologie. Z plejády autorů je pro nás řešený problém přínosný například přístup Rudolfa Arnheima.

Viz.: ARNHEIM, R. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. Berkley: University of California Press, 1954.

⁶ Dle nařízení Karla IV. byly na stráně do tří milí v okolí Prahy sázeny vinice.

⁷ Popisu pravděpodobného průběhu potyčky mezi míšenskými rytíři a husitskými obránci opevnění na Vítkově se podrobněji věnuji v příloze, jelikož by na tomto místě nepůsobil příznivě z hlediska konceptu této práce.

⁸ URBÁNEK, R. *Bitva na Vítkově 1420*. Praha: Vědecký Ústav vojenský, 1933, s. 3.

K propagaci uvědomění mezi *širšími kruhy* má pak sloužit mimo jiné i upozorňování na památná místa na celém území státu, k čemuž jak doufá přispěje i ediční plán Kruhu pro studium československých dějin vojenských.⁹

V kontextu doby vzniku této předmluvy se jeví slova o *národní pedagogice* a zdůrazňování jejího úkolu pěstování *národních* tradic jako naléhavý apel po opakování významového poselství bitvy (aktivní přístup k problémům), jejímž byl Vítkov historickým jevištěm. Neboť nebýt české *nikdy se nevzdávající statečnosti*, dávno by již náš národ podle Urbánka zanikl v *zapomenutí*.

„Zápas, stálé vyrovnávání s cizími vlivy, tot' věčný diktát osudu, jemuž se nesmíme nikdy zpronevřiti, máme-li a chceme-li zůstatí vždy svými, zápas ve všem a vždy, ať slovem nebo činem, po případě i zbraní!“¹⁰

⁹ Studie je prvním vydaným sešitem sbírky „Průvodce po bojištích a vojenských památkách ČSR“.

¹⁰ Tamtéž, s. 3

2.1.2. Tábory lidu – nacionalismus a husitství

Zavedení státního dualismu roku 1867 vyvolalo celonárodní hnutí protestních táborů lidu na historických památných místech, se silnými reminiscencemi k husitské tradici.¹¹ Mezi těmito místy samozřejmě nemohl chybět ani Žižkův vrch.

28. září 1868 (den svatováclavských oslav) došlo na Žižkově hoře k obrovskému shromáždění asi 15 tisíc lidí, které bylo rozehnáno policií a vojskem. Demonstrující lid se odebral na Židovské pece a vrch sv. Kříže. Když byl z obou míst také vyhnán, rozešel se převážně do místních hospod. O týden později se konal tábor lidu na Pankráci, po němž byl vyhlášen výjimečný stav, trvající až do dubna 1869.

31.7. 1869 byl na vrchu vztyčen první ze stožárů (akce vymyšlená Karlem Hartigem¹²), na které se vyvěšoval bílý prapor s rudým kalichem k výročí Žižkovy bitvy z roku 1420, smuteční černý k výročí upálení Jana Husa a úmrtí Jana Žižky nebo slovanskou trikolórou při jiných vlasteneckých oslavách.

Od počátku je tedy historická postava Jana Žižky na Žižkově vnímána spíše jako symbol češství, než jako bojovník za náboženskou reformu. To bylo krajně nepříjemné německým úředníkům, a tak byl například úředně zakázán prapor s vyobrazením Jana Žižky a policie ho nedovolila použít na veřejnosti.¹³

Roku 1880 vedlo pálení *Husových hranic* na Vítkově při příležitosti různých výročí k zamítnutí žádosti o zřízení stálého výboru pro shromáždění fondu na postavení pomníku Janu Žižkovi.

Okresní hejtmanství v Karlíně, pod jehož pravomoc Žižkov spadal, se obávalo nové příležitosti k *demonstrativním výstupům* a *provokacím*, navíc se mu v daném terénu proti demonstrantům špatně zasahovalo.

¹¹ Umožňoval to zákon 135/1867 o spolčovacím právu. Shromáždění musela být povolena příslušným policejním komisařem.

¹² Osobnosti Karla Hartiga je věnována samostatná kapitola v příloze. Viz 3.1.4.

¹³ ŠESTÁK, Z. Jak se ze Žižkova stalo velké město. Praha: Academia, 2008.

Nicméně nová žádost byla v odvolacím řízení schválena (20.4. 1882) jako právně čistá, a tak město vykoupilo západní část ostrohu ze soukromého majetku a 17.7. 1882 byl založen Spolek pro zbudování pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově (dále jen Spolek).¹⁴ Ale i bez pomníku se každoročně na výročí bitvy z roku 1420 pořádaly velké slavnosti, spojené s historickým průvodem a lidovými zábavami.

2.1.3. Spolek pro zbudování pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově

„Dne 17. července 1882 za přítomnosti 287 žižkovských občanů v sále hostince „U Deklarace“ ustavil se spolek a předsedou zvolen první starosta města Karel Hartig. Finanční výsledek za první správní rok, ani ne půl roku trvajícím, jevil se 2. 468 Kč“¹⁵

Úkolem tohoto Spolku bylo především shánění prostředků na jeho záměr a každá příspěvková organizace nutně potřebuje zařídit publicitu.

O tu se mimo jiné staral i JUDr. Eduard Grégr¹⁶, který se ve svých proslovech na Spolkem organizovaných slavnostech snažil najít (a také nacházel) souvislosti mezi bojem husitů a soudobou politickou situací v českých zemích.

Od počátku byly oslavy z husitskou tematikou velkou měrou spojeny se silnou tendencí vyjadřovat nesouhlas s německou nadvládou.

Tato skutečnost napomáhala šířit popularitu akcí, kde byl Jan Žižka objektem adorace. To samozřejmě zvětšovalo fond spolku.

Do shánění financí se také zapojily nejrůznější organizace (hlavně sokolské jednoty), pořádaly se sbírkové slavnosti, dokonce byl zorganizován i historický průvod.

¹⁴ LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985, s.3.

Tomuto spolku a jeho činnosti je věnován samostatný oddíl. Viz kapitola 2.1.3.

¹⁵ BALVÍN, J. Spolek pro zbudování pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově, in: *Památník národního osvobození*. Praha: Památník Odboje, 1928, s.10

¹⁶ 1831-1960, majitel a zakladatel Národních listů, mladočech

Výraznými přispěvateli se stali také čeští krajané z Ameriky, kteří v roce 1887 navštívili Žižkov a Žižkovu horu „a na temeni vrchu vzdali hold památce národního hrdiny.“¹⁷

Nejbizarnějšími akcemi, jak upoutat zájem o myšlenku Spolku, bylo vztyčování obřích maket na Vítkově vrchu.

Tak tam byla také v roce 1901 postavena 24 m vysoká a 8 m široká konstrukce, na níž bylo připevněno plátno s vyobrazením Žižkovy sochy od J. Strachovského.¹⁸

Obraz měl být osvětlen, ale strhla ho prudká letní bouře.¹⁹

Tato monstra působila nejspíš inspirativně, neboť se objevil i nápad pojmout Žižkovu sochu jako rozhlednu, tento nápad byl zřejmě absurdní již v roce 1907:

*„Místo Žižkova pomníku na vrchu Žižkově že má být zřízena rozhledna? Aby tak tatík Žižka vstal, ten by se odtamtud po dnešním pokolení rozhlížel!“*²⁰

O to víc pobaví oficiální prezentace připravované rekonstrukce s dílny oddělení vnějších vztahů a marketingu Národního muzea: „Největší proměna čeká veřejnost na východní straně památníku, konkrétně na jeho střeše.“²¹ Zde bude postavena kavárna, která spolu s plánovanou muzejní přestavbou výrazně zlepší služby.

*Pro veřejnost bude zpřístupněna i část střechy. Praha tak získá další unikátní rozhlednu.“*²²

A do třetice rozhledna, tentokrát z roku 1913 jakožto součást diskusí o aktuální soutěži na Žižkův pomník:

*„Žižka byl na jedno oko slepý. Dobrá. Poněvadž oko bude obrovské, udělá se z toho slepého oka rozhledna a tím okem se budou lidi dívat na Prahu. To je nejlepší návrh, jak myslím, a ten se asi uskuteční, poněvadž je praktický. Účelné spojeno s praktickým.“*²³

¹⁷ Tamtéž, s. 11

¹⁸ Roku 1884 postavena v Táboře

¹⁹ ŠESTÁK, Z. *Jak žil Žižkov před sto lety*. Praha: Academia, 2005, s. 71-72

²⁰ *Hlas lidu* 1907, roč. 20, č. 48, citace podle : ŠESTÁK, Z. *Jak žil Žižkov před sto lety*. Praha: Academia, 2005, s. 73.

²¹ střecha na východě?!

²² SCHUSTEROVÁ, R. Rekonstrukce Národního památníku. *Stavitel* 15, č. 8, 2007, s. 27.

Dr. Radka Schusterová je vedoucí oddělení vnějších vztahů a marketingu Národního muzea.

²³ Sylvestrovské kázání, *Mrkvantické noviny*, 1913, in: ŠESTÁK, Z. *Jak se ze Žižkova stalo velké město*. Praha: Academia, 2008, s. 442.

V druhé dekádě existence Spolku však jeho aktivita stagnovala do té míry, že byl starý výbor v roce 1904 donucen rezignovat pro neschopnost. Předsedou nového výboru se stal MUDr. Josef Zelenka, dlouholetý náčelník žižkovského Sokola.

Po jeho úmrtí funkci převzal stejně činorodý Jan Kotland, člen strany národně svobodomyšlné a náměstek starosty města Žižkova.

Roku 1907 vybrala komise ze zástupců městské rady a uměleckých spolků místo pro pomník, které bylo Spolku městským zastupitelstvem darováno v témže roce.

Spolek dostal darem od žižkovské městské rady reprodukční právo na obraz Bitva na hoře Vítkově od Adolfa Liebschera.²⁴ Prodejem reprodukcí se získávaly peníze do fondu Spolku. Objednání tisků Spolkem provázela nacionalisticko-korupční skandál, jehož původce byl ze spolku na valné hromadě z 13. května 1908 vyloučen.²⁵ Spolek také získal darem licenci na provozování kina Kosmorama, což mu zajistilo stálý příjem.²⁶

28. 9. 1910 byla poblíž vyhlídkového altánu postaven kámen s bronzovou deskou a nápisem, odkazujícím k památné bitvě. Je svědectvím o představě Žižkovanů o typu ideového obsahu, kterému měla být hora zasvěcena.

*Nepatrná hrstka lidí přemohla spojené řady obrněných, poněvadž byla přesvědčena o své pravdě. Tehdáž byly strany dvě: Evropa a my. A ta Evropa byla bledá, zsinalá a černý prapor s rudým kalichem vlál jí nad hlavou. Vzpomínejte, uvědomte si, čím jsme tehdáž byli. Tu jdeme mezi mohylami vítězů, ale ne po hrobech pobitých.*²⁷

Blížící se výročí pěti století od bitvy na Vítkově vyvolávalo zřejmě ve spolku určitý druh hysterie. Byla zde silná touha oslavit toto výročí odhalením

²⁴ Obraz byl u umělce městskou radou objednan pro expozici na jubilejní výstavě obchodní komory pražské, plánované na rok 1908.

Obraz je majetkem žižkovské radnice a dodnes visí v jejích prostorách.

²⁵ Spolek vyčlenil 20 tisíc na reprodukční náklady. Jednání o způsobu tisku vedl F. Sláma, který uzavřel smlouvu s německou firmou za lepších podmínek, než nabízel firmě české.

O kauze viz HANZL, Z. *Žižkův pomník na Žižkově*. Diplomová práce, FF UK, 1976 nebo ŠESTÁK, Z. *Jak žil Žižkov před sto lety*. Praha: Academia, 2005, s. 74.

²⁶ Biograf byl v dnešní Seifertově ulici č. 49

²⁷ Je tam dodnes, špatně čitelný pod nápisy od kolemjdoucích sprejerů.

Žižkova pomníku. Nedostatek soudnosti a překotná aktivita na poslední chvíli samozřejmě neušla kritice.

Záměry Spolku zaregistrovala redakce deníku *Samostatnost*, která v prosinci 1912 obeslala známé české umělce s dotazem, co o postavení pomníku soudí a jaké kroky by měl spolek dále ve věci podniknout.²⁸ Není bez zajímavosti, že v době, kdy deník anketu zadával, měli členové o budoucím pomníku zřejmě již částečně jasno. V té době se totiž začalo otevřeně mluvit o tom, že Spolek jedná s jistým stavitelem z Vinohrad o podmínkách a provedení železobetonové sochy. List toto jednání shledává *nesprávným a neomluvitelným*, jelikož se jedná o „*pomník našeho největšího národního hrdiny*“. Redakce se dožaduje práva celé veřejnosti se podílet na debatě o formě pomníku. K tomu měla přispět právě i zmíněná anketa. Přibližně v tomto místě tedy záležitost přerůstá hranice rodného Žižkova a nadále bobtná do rozměru národní otázky.

Dne 23.2.1913 na schůzi spolku ve Smetanově síni Obecního domu došlo k oficiálnímu vyhlášení ideové soutěže na Žižkův pomník.

V neděli 1. února 1914 byla v Průmyslovém paláci zahájena výstava všech přihlášených děl – u vchodu byla takticky umístěna kasička na dobrovolné příspěvky ve prospěch Spolku pro zbudování Žižkova pomníku. V tu dobu Spolek disponoval 123 tisíci K, avšak na náklady pomníku scházelo ještě sedmasedmdesát šest tisíc. Sbírka nakonec nepřinesla kýžený výsledek - zisk ze vstupného (40h, žáci a studenti 20h) byl vzhledem k nákladnosti instalace zanedbatelný (i když přišlo na výstavu přes dva tisíce platících návštěvníků).

²⁸ Odpovídali: Amort, Bílek, Mařatka, Stibral, Šaloun, Kafka, Kotěra. Viz.: *Samostatnost*. 12/1/1913, roč. 3, s. 4-5. Názory umělců viz kapitola 2.1.4.

2.1.4. Soutěž na pomník Jana Žižky

<p><i>„Chmurný reku zašlé doby, jak se díváš na svůj lid, jehož sílu lámou mdloby, jemuž štěstím jest jen klid ?!</i></p> <p>*</p> <p><i>„Ty, jenž's první vyrovnání v této zemi prováděl, za to, co nám strojí páni, jistě bys se zastyděl!</i></p> <p>*</p> <p><i>My jsme tenkrát netrpěli jako nyní křivicí, svobody vlál prapor smělý, v koutku byli biřici!</i></p>	<p><i>Ale teď se přesně měří, co nám Vídeň může dát, vyhodí nás z vlastních dveří – to je státní rezervát!</i></p> <p>*</p> <p><i>Chabí srdcem, chabí vůlí přijmem shnilý kompromis, nejsme z kvádrů ani z žuly, hrdinský v nás nezbyl rys!</i></p> <p>*</p> <p><i>Z betonu jsme udusáni, k předu jdeme s železy... Na žižkovské vstaneš stráni v stejné kaši, Vítězi!"²⁹</i></p>
--	--

Teprve po vyhlášení soutěže na pomník Jana Žižky dostalo dlouhodobé snaze Spolku pro jeho zbudování žádané masivní publicity. Povědomí široké veřejnosti o snahách Žižkovanů, stejně tak jako erudované diskuse o ideovém vyznění i praktických stránkách projektu, se naplno rozproudily až jako druhotný jev a do celkového konceptu rozjeté soutěže mohly jen stěží plodně zasáhnout. Tato skutečnost zapříčinila zvednutí velké vlny kritiky, která se valila především na neujasněné a laické plány Spolku. Obvinění se opakuje ve všech dalších pořádaných soutěžích.

Od umělců se zde očekávalo hodnotné a nápadité ztvárnění, které by se zároveň když ne přímo zalíbilo, tak alespoň nepobouřilo širokou veřejnost.

²⁹ Hlas lidu. 1913, roč.20, č.13, in: Šesták, Z. jak se ze Žižkova stalo velké město. Praha: Akademia, 2008, s. 442

Jenže právě problematika uměleckého pojetí myšlenky (boje za své právo, pravdu) ve shodě s názorem adresáta (českého národa) rozhodně není jednoduchý úkol.

V tomto momentě se již tedy projevuje nepochopení mezi umělci a veřejností, názorová rozmanitost oborníků a konzervativismus ve vztahu k výtvarnému projevu - jedny z příčin „pomníkové krize“ třicátých let.³⁰

Nerozhodnost a tápání Spolku v organizačních otázkách ohledně soutěže ilustruje i případ člena Spolku architektů a inženýrů v království českém R. Klenky, který v anketě Spolku navrhoval volnost ideového zadání, jeho návrh byl však výborem spolku zamítnut.³¹

V zmíněné anketě deníku Samostatnost glosoval pomníkové kauzy například sochař Vilém Amort, který kritizoval „*strýčkovské poměry*“ veřejných soutěží, při kterých se příliš nedbalo závazných podmínek zadání. Sochař byl obzvláště znechucen plytkým řečením při pokládání základních kamenů, ve kterém viděl často jen politikum a pro řečníky příležitost se zviditelnit. Amort apeluje na Spolek, aby nejdříve celý projekt zajistil finančně (nejméně 700 000 korunami) i organizačně (přesně stanovit konkurenční podmínky a právní zázemí, zvolit odborný dohled nad přípravou podniku atd.). Dokud však nebude dostatek peněz a vyjasněn názor, má Spolek upustit od „*překotných parád a slavnostního žvanění*“.³²

Jan Kotěra postihl problematiku celého úkolu Žižkova pomníku tak, že upozornil na význam architektury při jeho řešení. Podle Kotěry by pouze sochařsky pojatá plastika na tomto místě samotná neobstála, jelikož „*poloha vyžaduje veliké měřítko*“. Byl také pro soutěž bez omezujících podmínek.³³

³⁰ Viz kapitola 2.2.1.

³¹ „Otázka materiálu pomníku jest podřadnou proti otázce formy, jež se má řešiti ideovou soutěží neobmezenou ničím jiným, než umístěním pomníku a přípustným nákladem.“ Viz.: Architektonický obzor 23/2/1913, roč. 12

³² Odpověď Viléma Amorta na anketní otázku redakce Samostatnosti z prosince 1912, otištěná in: Samostatnost, 12/1/1913, roč. 3

³³ Stejný názor na volné zadání měli i všichni anketou oslovení, kromě Bílka, který psal jen o svých vizích

a rozcházel se i v názoru na potřebu architektonického řešení. Josef Mařatka odmítl jakkoli komentovat možnou formu pomníku, když neexistuje konkrétní návrh. Viz Samostatnost, 12/1/1913, roč. 3, s. 4.

Zastáncem opačného názoru však byl například František Bílek, který si na daném místě představoval pouze žulovou desetimetrovou sochu. Z pojetí Žižky měla vyzařovat „*dobrá povaha, vznešenost a duchovní síla, přijatá s Hora.*“ Jako jediný v uvedené anketě tedy Bílek podal zcela konkrétní návrh budoucího zjevu památníku. Představoval si ho jako dvojřadí dvaceti skupin balvanů, zastupujících Žižkovu družinu. Realizace takové představy by pak podle Bílka nestála více než 80 000 korun. Složitost vyjádření ideje, obsažené v tomto úkolu, by Bílek řešil pouze „*uměním plným vemlouvavého ticha, pro něž – tušíme – tento život ani výrazu nemá*“³⁴.

Bohumil Kafka a Josef Mařatka se naproti tomu o svých vizích nezmínili a doporučili se zaměřit na veřejnou soutěž, která poskytne „*přehled o možnostech, jež luštění úkolu dovoluje.*“³⁵

Nejobsáhlejší rozbor možného postupu podal Ladislav Šaloun, a to především proto, že měl „*v této věci své značné, trpké zkušenosti*“. Ve svém dopisu navrhuje celý postup, založený na zvolení dvou pracovníků (architekta a sochaře), nesoucích odpovědnost za celý průběh a provedení pomníku. Svým způsobem anticipoval pozdější vývoj (nejen) této soutěže, když vyjádřil názor, že ani *korporace laiků*, ani porota složená z odborníků (*uměleckých individualit*), nezaručuje zdárný výsledek, dokonce je celé věci spíše na škodu.

36

Nevelký finanční fond Spolku se ale projevil při zadávání podmínek soutěže, kdy byl nejprve navrhnut jako vhodný materiál levný železobeton a jemný beton,³⁷ ale pak se od určení materiálu v závazných podmínkách soutěže³⁸ ustoupilo a byla vyhlášena „*úplná volnost ve volbě formy pomníku, ovšem tak imposantní a monumentální, aby význam Žižkův byl i umělecky vystižen.*“³⁹

Zadání soutěže zpracoval spolkový výbor za pomoci sochaře Ládi Nováka a architekta Otakara Novotného.

³⁴ Tamtéž, s. 4.

³⁵ Tamtéž, s. 4.

³⁶ Tamtéž, s. 4-5.

³⁷ Umělý kámen alias umělé hnojivo.

³⁸ Podmínky soutěže byly schváleny 6.4. 1913.

³⁹ Kompletní znění podmínek soutěže viz.: HANZL, Z. *Žižkův pomník na Žižkově*. Diplomová práce, FF UK, 1976, s. 56-57.

Nejvíce problematickou se stala otázka již diskutované volnosti tohoto zadání, které prakticky neomezovalo přihlášené umělce ve výtvarném ztvárnění ani ve způsobu uchopení idejí Žižkova pomníku. Jediným limitem byl pro účastníky soutěže maximální finanční rozpočet celkového projektu – 200 000 K. Tento závazný požadavek ale fakticky omezoval volbu materiálu, jelikož za tuto cenu se nedalo počítat s použitím ničeho jiného, než železobetonu a umělého kamene⁴⁰. V podmínkách se také zmiňuje, že se Spolek použití betonu nebrání, „pokud by autor tuto látku pokládal za slučitelnou s formou svého návrhu“⁴¹

Od účastníků soutěže se očekávalo dodání půdorysné kresby a celkového situačního plánu okolí v měřítku 1:200, dále pak model celého návrhu v poměru 1:20, popis návrhu a v neposlední řadě i realistický rozpočet (maximálně 200 000 K). Ryze národní charakter celého podniku byl akcentován také v požadavku československého původu účastníků. Uzávěrka podání návrhů byla 1. listopadu 1913.

Porota zasedla ve složení:

Jan Kotland (náměstek žižkovského starosty a předseda Spolku), Hynek Černý (náměstek okresního starosty) a zástupci uměleckých sdružení: jediný sochař v porotě Celda Klouček za Jednotu umělců výtvarných, Max Švabinský za SVU Mánes, Václav Vilém Štech za Skupinu výtvarných umělců, Jaroslav Jareš za Uměleckou besedu, Otakar Novotný za Sdružení architektů SVU Mánes a Alois Čenský za Spolek Architektů a inženýrů v Království českém.⁴²

Značně názorově rozmanitá porota si vyžádala odklad vyhodnocení o týden, nakonec se 28. ledna 1914 dohodla neudělit žádnou první cenu. Druhé místo pak přiřkla hned třem návrhům – s heslem *Hvězda k dómu národa* od

⁴⁰ Ceny různých materiálů porovnává ve svém článku např.: PENCÁK, M. Soutěž na pomník Jana Žižky na Vítkově v roce 1913. *Umění*. 2006, roč. 54, č. 1, s. 69-84.

⁴¹ Tamtéž, s. 57.

⁴² LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985.

Hanzl uvádí i Josefa Václava Myslbeka. Viz Hanzl, Z. *Žižkův pomník na Žižkově*: Diplomová práce, FFUK, 1976.

Vojty Sapíka a Čeňka Vořecha, *Stavěti hráze* sochaře Františka Bílka a návrhu *Heros* od Jana Kotěry a Jana Štursy.⁴³

Třetí místo obsadili architekt Vladimír Fultner a sochař Ladislav Kofránek se společným návrhem podaným pod heslem *Černý kalich*.

Otto Gutfreund se zúčastnil soutěže se dvěma návrhy ve spolupráci s Janákem a také Gočárem. Dalšími z neoceněných soutěžících byli například dvojice Feuerstein - Švec nebo Josip Plečnik. Mimo soutěž vytvořil svůj návrh i Josef Václav Myslbek, jehož dílo bylo vystaveno pod číslem 51 a heslem *Démon*⁴⁴

Porota požadovala vypsání nové soutěže, při které by byli osloveni ocenění umělci, kterým by byl předem přiznán honorář.

Neočekávaně obrovský počet téměř 60 účastníků soutěže (jejich udávaný počet variuje podle zdroje) byl zapříčiněn několika zřejmými důvody.

Předně se jednalo o velice exkluzivní zakázku jako takovou – vybrané místo, kde měl monument stát, je vidět téměř z celé Prahy, a to i z notné vzdálenosti.

Netypická byla tato zakázka i v tom, že do té doby se pomníky umísťovaly do nějaké konkrétní zástavby – zde by pak objekt stál zcela mimo jakoukoli urbanizovanou plochu, navíc na jednom z nejvyšších bodů města. Osamocený pomník v krajině na tak exponovaném místě byla v českých zemích naprostá novinka.⁴⁵

Také sama idea, kterou měl pomník ztvárňovat, byla unikátní. Téma vítězného pomníku bylo v Čechách bez předchozí tradice.⁴⁶ Soutěžící bezpochyby lákala i volnost zadání, jakékoli omezení je pro umělce většinou dost nepříjemné.

⁴³ Zajímavý je názor o analogii tohoto návrhu v projektu budovy Památníku Osvobození od Jana Zázvorky, viz HORYNA, M. *Národní památník na Žižkově. Komplexní uměleckohistorické hodnocení*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1986.

⁴⁴ Téma pojal alegoricky. Žižka drtil nohou krk ženě, představující katolickou církev.

⁴⁵ Realizace tohoto typu u nás jsou jen Mohyla míru u Slavkova, pomník bitvy u Chlumce, Věž osvobození v Hořicích a Národní památník na Vítkově

⁴⁶ Jako první na to upozorňuje Novotný. Viz.: Novotný, O. *Architektura symbolická. Pomník a Žižkův pomník. Volné směry*. 1914, roč. 18, č. 2-3, s. 87-91.

Mimo to byla již samotná účast v soutěži prestižní záležitostí a z určitých přihlášených děl bylo podle ohlasů zřejmé, že záměr se takto zviditelnit často převážil nad solidním zájmem o myšlenku samotnou.

Dalším motivem byla také nacionalistické konotace symbolu, který Žižka představoval. V době německé nadvlády muselo toto téma vzbouzet jistě až odbojové vášně.

Jak se ale později ukázalo, byla osoba vojevůdce však povětšinou chápána až příliš schematicky a zjednodušeně, což bylo zřejmě způsobeno stereotypizací Žižkovy postavy, jak byla všem známa z Jiráskova literárního a z Alšova výtvarného pojetí. Odhalila se zde potřeba nového výtvarného pojetí Jana Žižky, které by odpovídalo moderním dobovým názorům. Pojetí vzniklé v 19. století v ateliérech Manesa, Myslbeka a Alše se však nepodařilo překonat.⁴⁷

Představu o ohlasu výstavy si můžeme nejlépe udělat ze soudobého tisku. Jednotící linkou většiny komentářů je převážně negativní hodnocení jak zadání, tak zpracování soutěže přihlášenými umělci, kritice se nevyhnula ani porota a její rozpačité rozhodnutí.

Otakar Novotný tento výsledek – nevýsledek přičítal na vrub charakteru doby, nevzdělanosti národa a nejasnost v uchopení tématu. Novotný hájí umělce a viní z celé vzniklé situace jak veřejnost, tak porotu, jelikož „*laické a domyšlivé posudky*“ byly „*právě tak bezradné, jako porota*“. Lakonicky uzavírá úvahu slovy: „*Žižkův pomník byla tedy úloha nad síly národa, ne však nad síly umělců.*“⁴⁸

Karel Čapek u většiny návrhů shledal pouze povrchnost v chápání celé problematiky místo originálních nápadů na její řešení. Vytýkal autorům návrhů nenadšenost, řemeslnost a formální napodobování moderních tendencí. „*Kompromis s tradicí kontaminuje se s kompromisem novým a nejnovějším*“

⁴⁷ Viz.: GUTH, K. Žižka ve výtvarném umění, in: URBÁNEK, K. (ed.) *Sborník Žižkův 1424 – 1924*. Praha: Vojenský ústav, 1924.

⁴⁸ NOVOTNÝ, O. Architektura symbolická. Pomník a Žižkův Pomník. *Volné směry*. 1915, roč. 18., s. 88.

uměním. To je charakter nejen této soutěže, nýbrž celé této sochařské epochy..."⁴⁹

Kritické hlasy nejčastěji vyjadřovaly zklamání nad obsahovou prázdnotou přihlášených děl a mnohdy i podprůměrnou hodnotou a neoriginálností uměleckého výrazu. Důkazem nízké úrovně soutěže by mohlo být tedy hlavně to, že se nenašel jediný návrh, který by byla porota ochotna doporučit ke konečné realizaci, ale to by bylo hrubé zjednodušení tehdejší situace.

Je zarážející, že při tak velkém počtu zúčastněných, mezi kterými byly špičky našeho tehdejšího umění, nebyla porota schopna vybrat vítěze. Můžeme jen litovat, že se nedochovala stanoviska jury k jednotlivým dílům, zápisy z jejího jednání a především popis vlastních děl od autorů. Jasně však je, že mezi porotci panovala silná názorová rozepře. Patrné je to jak z odložení vyhlášení finálního soudu, z ustoupení od udělení první ceny, tak ve stejném ocenění tří naprosto odlišných projektů.

Vina za nepodařenou soutěž byla připisována spíše umělcům samotným, než porotě. *„Příčinu neúspěchu musíme tedy nejprve hledat u umělců, kteří neuměli dané úlohy pojmouti zrale a promyšleně“*,⁵⁰ mimo to však Josef Čapek spatřuje chybu na straně poroty v tom, že neukázala svým výběrem jasně směr pro příští soutěž. Ve shodě se svým bratrem Karlem vyzdvihoval návrh Hofmana a Beneše jako praktické a pozitivní pojetí. *„Je nepochybné, že výsledek nové soutěže v mnohém se vrátí k této vážné a iniciativní myšlence.“*⁵¹

Kritika se shodla snad jen v nejpříznivějším hodnocení návrhu Kotěry a Štursy, a naopak nejvíce negativních názorů zaznělo na adresu Kofránka s Fultnerem. Soutěž by tedy samozřejmě mohla mít vítěze. Jenže jak poznamenal Otakar Novotný: *„Bohužel vratký pojem národnosti v umění zabránil ukázati pevnou rukou na návrh Kotěřův-Štursův jako na nejlepší a nejplodnější.“*⁵²

⁴⁹ ČAPEK, K. Soutěž na Žižkův pomník. *Lumír*. 13/3/1914, roč. 42, č. 4, s. 188.

⁵⁰ ČAPEK, J. Soutěž návrhů na pomník Jana Žižky na vrchu Žižkově. *Čas*. 25/2/1914, roč. 28, č. 55, s.

3

⁵¹ Tamtéž, s. 4.

⁵² NOVOTNÝ, O. Architektura symbolická. Pomník a Žižkův Pomník. *Volné směry*. 1915, roč. 18, č. 2-3, s. 87.

Soudobá společensko-politická situace Českého národa se projevila již ve zmíněném zadání. V diskusi nad projekty se znovu vynořují nařčení s germánských inspirací, chápané samozřejmě jako silně nevhodné. Porota ve shodě s názory například Josefa Čapka viděla právě ve Štursově a Kotěrově modelu inspiraci německým sochařem Metznerem. Zřejmě to byl hlavní důvod pro neudělení prvního místa. Dalším negativem návrhu byla údajná nevhodnost pro dálkové pohledy.

To, jak rozmanité názory na celou tuto problematiku panovaly, dokumentuje svým článkem Otakar Novotný. Oponuje údajné germánské inspiraci děl tím, že sám ráz úlohy je germánský (pomník na vyvýšeném místě, zasvěcený vítězi). Navíc spatřuje u Kotěry a Štursy spíše *francouzský vliv*. K nevhodnosti pro pohledy z větší vzdálenosti dodává: „*Na tom, aby byl pomník z dálky viditelný, věru nezáleží.*“⁵³

Novotný píše, jak Štursova spolupráce s Kotěrou ovlivnila výsledný návrh směrem ke kubizujícímu výrazu. „*Kotěra, když se roku 1913 spojuje se Štursou k soutěži na Žižkův pomník, vyhýbá se neúprosnému rozkolu architektonického nebo sochařského pojetí úlohy; zřídá se obligátní základní architektonické formy, jak by bylo pravděpodobně bývalo v jeho intencích, a přichází s trochu siláckou myšlenkou ryze sochařskou, kterou nakonec za Štursova nadšeného souhlasu vtěluje – jak kresby dokazují – ve volný architektonický útvar, výborně zvládnutý i ve spojení mohutné plastiky s masivem návrší.*“⁵⁴

V konečném rozhodnutí neudělit první cenu by se zajisté také dala spatřovat zpátečnickost ve vztahu moderním způsobům umělecké exprese, což není v žádné době nic neobvyklého. Podle Josefa Čapka byly však zásady kubistického tvarosloví uplatněny jen formálně. Většinu návrhů hodnotí zcela negativně. Kubizující tendence v dílech „*omezuje se na zgeometrizationí*

⁵³ Tamtéž, s. 87.

⁵⁴ NOVOTNÝ, O. *Jan Kotěra a jeho doba*. Praha: Orbis, 1958, s. 61.

ozdob, facetování tvarů a na zvýšenou hranatost."⁵⁵ V soutěži se podle něj projevil bedňný stav soudobého sochařství v Čechách.

Z dnešního pohledu se příliš přísné odsudky soutěže zdají vypovídat spíše o vyhraněných až radikálních názorech a postojích soudících než posuzovaných⁵⁶, a to především pokud jde o veřejnou debatu v běžném tisku. Situace by se ovšem dala vykládat také pozitivně – jako „*kvalitativní posun ve vývoji celého záměru.*“⁵⁷ Již během soutěže se totiž objevily návrhy na daleko rozsáhlejší projekty, anticipující skutečnou realizaci o více jak deset let později.

Tak například v návrhu Vlastislava Hofmana a Ladislava Beneše se počítalo s úpravou celého temene kopce, s výstavbou budovy musea a Sokolského stadion, shromaždištěm s flambony a dokonce hvězdárnou. Návrh však nepostoupil do užšího výběru. Na vině mohlo být i jasné překročení daného rozpočtu, a to přes to, že byla za soutěžní návrh chytře označena jen dílčí část celého konceptu.

Řešení dvojice Hofman-Beneš vyzdvihoval jako neoprávněně upozaděné například Karel Čapek „*Tento návrh pokládám za nejmoudřejší a v každém ohledu hodný úvahy, neboť jediný ze všech bere plně v počet lokální podmínky příštího pomníku, jenž má ovládnouti táhlé a úzké temeno Žižkova, což je skoro nemožné pro vertikální řešení (vysokou sochou). ... Pomníkem je sám kopec.*“⁵⁸

Naopak Otakar Novotný v něm spatřoval spíše vyhýbání se původnímu úkolu vnášením „*triviální účelnosti*“ do sféry vyhrazené „*abstraktní (symbolické) architektuře.*“⁵⁹

Částečný obrázek o mínění široké veřejnosti si můžeme udělat díky přehledu reakcí humoristických časopisů, jak je posbíral a otiskl Zdeněk

⁵⁵ ČAPEK, J. Soutěž návrhů na pomník Jana Žižky na vrchu Žižkově. *Čas.* 25/2/1914, roč. 28, č. 55, s. 3.

⁵⁶ PENCÁK, M. Soutěž na pomník Jana Žižky na Vítkově v roce 1913. *Umění.* 2006, roč. 54, č. 1., s. 83.

⁵⁷ LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově.* Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985. s. 5

⁵⁸ s. 189

⁵⁹ Na rozdíl od architektury užitkové je abstraktní architektura výtvarným uměním. Jejím účelem je symbolicky zhmotňovat ideje. Viz.: NOVOTNÝ, O. *Architektura symbolická. Pomník a Žižkův Pomník. Volné směry.* 1915, roč. 18., č 2-3, s. 87

Šesták. Uváděné informace se však místy velmi liší od údajů, uváděných v převážné většině odborné literatury.⁶⁰ Navíc není možno předpokládat, že by do svého výběru vesměs satirických a posměšných reakcí zahrnul pozitivní nebo „suše“ věcné ohlasy. Šesták se však zmiňuje o skutečnosti, že se návštěvníkům v úhrnu nejvíce líbil návrh Františka Rouse. Ten byl i celkovým vítězem návštěvnické ankety, ve které dostal okolo pětiset hlasů.⁶¹ Podle Šestákovy popisu návrhu se jednalo o Žižku, stojícího nad menším schodištěm s *polopostavami* husitů kolem.⁶²

Návštěvníci výstavy také oceňovali návrh pomníku ve formě obrovského kalicha, v jehož vnitřku by byla víceúčelová síň a horní ochoz by sloužil jako rozhledna.⁶³ Jak bylo již v úvodu k této práci prokázáno, není současný plán na novou funkci budovy památníku (*rozhledna*) bez jisté kontinuity, sahajících až ke kořenům myšlenky památníku na Vítkově z 19.století. Původně se však zmínky o tomto využití objevovaly jen jako bizarní příklad lidové imaginace.

Další vývoj otázky Žižkova pomníku ale bohužel přerušila první světová válka. Poválečná situace posunula původní plány do zcela nových a nečekaných dimenzí.

⁶⁰ Například Fultner je zde uváděn jako Fellner, jako jeden z oceněných je místo dvojice Sapík – Vořech uveden Mařatka apod.

ŠESTÁK, Z. *Jak se ze Žižkova stalo velké město*. Praha : Academia, 2008, s. 460.

⁶¹ V přesném počtu se opět zdroje rozcházejí, dokonce se spolu ani v jednom případě neshodují. Určení přesného čísla se jeví jako otázka osobní důvěry v konkrétní zdroj.

O vyhlášení hlasování návštěvníků píše zpráva uveřejněná v *Architektonickém obzoru* z května 1913

⁶² ŠESTÁK, Z. *Jak se ze Žižkova stalo velké město*. Praha : Academia, 2008, s. 444.

⁶³ Šesták zde má namysli pravděpodobně návrh J. Plečnika; byl přihlášen jako dílo umělecké dvojice Toupal – A. Pail. Umělec tím obešel podmínku československé národnosti. Tamtéž, s. 460.

2.2. Zápasy mezi válkami

„Byla to součást širšího pocitu, který asi nějak souvisel s psychologii mládeže po první světové válce. Se strženými orly a jinými symboly moci opadávaly před našima očima všechny fetiše jako uschlé listí před zimou. Světová revoluce kácela modly, pročišťovala svět. Zdálo se nám, že se s komunismem blíží doba nějakého bratrství, nějaké prostoty až františkánské. Věřili jsme, že přichází styl tak vážný a pospolitý, že smete všechny módy a křečovitě ismy. Měli jsme představu, že všechno bude opuštěno a svět začne od začátku — od nuly. Proto nás také přitahovaly všechny rané formy ... Všechno, co začíná i všechno, co se vrací k začátku: primitivismus, infantilismus, naivismus. Pohádky.“⁶⁴

Takto popisuje Karel Honzík (1900-1966) pocity, z kterých se zrodil český purismus. Studenti navštěvující školu architektury při Vysokém učení technickém dospěli⁶⁵ ve 20. letech minulého století, nezávisle na světovém vývoji k podobným závěrům jako Le Corbusier.

Vize o absolutním oproštění architektury se u nich zrodila z inspirace některými projekty Josefa Chochola (1880-1956), ve kterých navrhoval holé fasády bez jakýchkoli architektonických článků.

Vznik purismu byl dovršením vývoje směrem k výtvarné abstrakci, který započal kubismus. Členové puristické čtyřky v něm dospěli k *nejdůslednějšímu odvržení minulosti, k nejčistšímu architektonickému kubismu*. Byl to *„opravdový projev revolučního cítění formou“*.⁶⁶

*„Vývojová spirála tak dospěla k tangenti, spojující zrod a ukončení etapy“*⁶⁷

Příčinu faktu, že bylo v meziválečné době realizováno jen velmi málo projektů, které by odpovídaly těmto aktuálním tendencím v architektuře, vidí Karel Honzík mimo jiné i v nerovných příležitostech. Konzervativní tvůrci měli

⁶⁴ HONZÍK, K. *Ze života avantgardy. Zážitky architektovy*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 26-27

⁶⁵ *Puristická čtyřka*: Karel Honzík, Evžen Linhart, Vít Obrtel, Jaroslav Fragner

⁶⁶ Tamtéž, s. 28

⁶⁷ BENEŠOVÁ, M. *Pražská architektura nástupu století*. in: POCHE, E. (ed.) *Praha našeho věku*. Praha: Panorama, 1978.

daleko lepší možnost uplatnění, a to i v soutěžích, které by měli být z principu objektivní.

„Bylo však pouhou iluzí, že soutěže (domněle řízené zásadami soutěžního řádu) zůstávají uchráněny před anarchií volného konkurenčního zápasu. ... znova a znova se bojovalo proti těmto přestupkům: Porušování anonymity. Neudělování první ceny (aby bylo možno vypsát další a protlačit projektanta favorizovaného nějakou skupinou). Zadáním projektu jinému autoru nežli vítězům soutěže. Tajná spolupráce porotců na soutěžních návrzích. Zadání prováděcího návrhu jednomu z porotců soutěže... ..

Protekciónářství a nepotismus se zaskvěly bohatými květy.“⁶⁸

Otázka anonymity návrhů je a byla vždy problematická. Proto se také architekti pomocí svých organizací pokoušeli prosadit její zrušení. Většinou se podle Honzíka předem předpokládané výsledky soutěží také potvrzovaly, jelikož se mezi architekty vědělo o nejrůznějších společensko–politických vazbách soutěžících a porotců.

Z pohledu historie umění je budova Památníku Osvobození od Jana Zázvorky směsí purismu (rozsáhlé hladké plochy bez architektonických detailů) a novoklasicismu (monumentalita a vztahy objemů).

⁶⁸ HONZÍK, K. *Ze života avantgardy. Zázitky architektovy*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 142

2.2.1. Pomníky a pomátníky

To, co dělá z pomníku jednu z nejtěžší výtvarných úloh, je jeho „veřejnost“. Svým umístěním se stává součástí veřejného prostoru, ale hlavně jeho aktivním účastníkem, symbolem doby, zástupným problémem atd. Zkrátka – je víc vším jiným, než uměleckým dílem. Problémem je, že pomníky netvoří sociologové a filozofové ani lid, ale umělci.

Po umělci se často v případě pomníku vyžaduje (vždy, když existuje nějaká forma, třeba i nevyřčené společenské objednávky) v podstatě zhmotnění kolektivních představ. Pro jednu konkrétní myšlenku však může být bezpočet nejrůznějších variant ztvárnění.

„Problém je ovšem v tom, že idea, kterou měl pomník reprezentovat, není vždy totožná s tím, jak je opravdu vnímán. Jen ve vzácných případech se stávaly pomníky opravdovou kvintesencí většinového historického vědomí, častěji se s ním míjely. Pomníkové spory jsou proto věcí přirozenou a věčnou, plynou ze sporů o „národní“ tradice, respektive „správný“ výklad národních stereotypů.“⁶⁹

Právě ona „veřejnost“ pomníku z něj dělá jakýsi katalyzátor pro názorové proudy doby a stává se místem koncentrované současnosti, kde se jasně vyjevují skryté problémy a tendence.

Nejinak tomu bylo při soutěži na pomník Jana Žižky, která aspiruje na nejzajímavější událost českého monumentálního umění⁷⁰, kde se projevil se zde značný rozpor mezi takzvaným veřejným míněním a uměleckým pojetí samotnými tvůrci.

Karel B. Mádl se snažil postihnout problematiku pomníku, když popsal tři největší úskalí v jeho tvorbě.

Základem je tu počáteční idea a ujasnění jejího výtvarného znázornění (*vtělení představy*). Tuto představu je důležité hájit a obhájit proti *zevnímu porušení*. Druhým úskalím je konkretizace ideje, tedy podoba pomníku. Třetím krokem

⁶⁹ HOJDA, Z.; POKORNÝ, J. *Pomníky a zapomínky*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1996.

⁷⁰ WITTLICH, P. Sochařství pražských veřejných prostranství, in: *Praha našeho věku*. Praha: Panorama, 1978.

musí být promyšlené a správně uvážené začlenění díla do příhodného prostředí.

Podle Mádlů by mnohdy vášnivým diskusím a hlavně řešené problematice pomníků prospělo, kdyby se spory vedly spíše o umělecké otázky.⁷¹

V sedmém ročníku časopisu *Stavba* byl otištěn článek Josefa Chocholů nazvaný *Pomníky*. Redakce vyzývala čtenáře k účasti na veřejné diskusi o obecné otázce smyslu a možnosti pomníku v tehdejší městě. Podnětem k úvaze byla plánovaná instalace pomníku Přemysla Oráče od Jakuba Obrovského na Hradčanské náměstí, propagovaná především agrární stranou. Proti pomníku se však zvedla vlna protestu, podobně jako v případě jednoho z nejkontroverznějších případů realizace té doby, pomníku Jana Husa od Ladislava Šalouna.⁷² Ten byl ostře kritizován nejen pro výtvarné pojetí, ale i za samotné nevhodné umístění pomníku. Ač byl tehdy umělci i řadou uznávaných odborníků odmítnut jako naprosto nevhodný, stojí a na svém místě dodnes.⁷³

Josef Chochol viděl v neúspěšných pomníkových (ne)realizacích jednoduše neschopnost českého sochařství, úpadek umění a potažmo celé doby, která se takto skrže přístup k řešení výtvarných úloh projevuje. Chochol dokázal připustit pomník jedině ve formě budovy. Národně-politická pohnutka postavit Janu Žižkovi sochu tedy u něj nemohla obstát. Jedinými legitimními důvody pro obhájení pomníku by podle Chocholů měly být důvody „výtvarné“.⁷⁴

F.X. Šalda⁷⁵ přirovnal tehdejší pomníkovou produkci k cukrárenské výrobě a vznikající pomníky označil jako *složitější dorty*. Jediný slušný pomník byl pro něj Myslbekův sv. Václav, na kterého se odvolávala většina nespokojených kritiků jako na kvalitní, dobrou sochu. Josef Chochol by ji ale

⁷¹ MÁDL, K.B. Pomník na náměstí, in: *Umění* 1931, roč. 4., s. 245.

⁷² Postaven 1915.

⁷³ Těžko si dnes představit, že by byl přesunut do některého z pražských parků, i když by to byl jeden z nejlepších „pomníkových“ činů současnosti. Navrhoval to již například Josef Chochol.

Viz: CHOCHOL, J. Pomníky. *Stavba*. 1924-1925, roč.3, s. 161-169

⁷⁴ Tamtéž, s. 161

⁷⁵ jeho stať *Mor pomníkový* byla uveřejněna za článkem Josefa Chocholů. Tamtéž, s. 188-189

nejraději přisunul blíže k budově Národního muzea místo málokdy fungující kašny.⁷⁶

2.2.2. Jan Žižka v československých legiích

„Oživení husitského ducha nebylo pouhým heslem, bylo reálním cítem a odhodláním; proto také pojmenování našich pluků podle Husa, Žižky atd., které se provedlo po bitvě u Zborova, nebylo pouhou historickou okrasou.

Mé první vystoupení proti Rakousku ve Švýcarsku na Husův den bylo organickým důsledkem naší historie – stejně organickým a národním v nejlepším slova smysle, bylo oživení husitské a tábořské tradice vojenské.“⁷⁷

Již ke konci roku 1918 vznikl u Národního shromáždění impuls k dostatečně důstojnému uctění zápasu národního i zahraničního odboje za naši samostatnost, neměl však prozatím konkrétní podobu ani lokaci.

V roce 1919 vznikla při ministerstvu národní obrany (dále MNO) samostatná vojenská instituce *Památník Odboje – vojenský archiv a museum čsl. zahraničních vojsk*, starající se vojenské pomníky, památky osvobozenického boje, vojenské hroby legionářů a v neposlední řadě pověřená shromažďováním, tříděním, studiem a vědeckým zpracováním dokumentace o činnostech odboje. Od počátku se pro tento ústav hledalo vhodné umístění. Vzhledem k velkému množství archiválií, které měla organizace za úkol schraňovat, připravoval se plán na stavbu vlastní budovy. Projekt byl plánován pod názvem *Památník Národního Osvobození*.

Dne 3.3. 1919 se zformoval při MNO *Poradní sbor pro postavení Pantheonu československých legií* za účasti Dr. Z. Wirtha, Dr. V.V. Štecha, Dr. J. Pečírky, J. Gočára, P. Janáka, F.T. Šimona, O. Španiela a I. Zeyera.

⁷⁶ Tamtéž, s. 162

⁷⁷ T.G.M. v roce 1915 v den 500.výročí Husova upálení veřejně vystoupil proti Rakousku MASARYK, T.G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha:Orbis, 1925, s. 204

Počátkem roku 1921 byl jako ředitel Památníku Odboje zvolen plk. Rudolf Medek.⁷⁸

Také *Spolek pro postavení pomníku Jana Žižky* obnovil svou činnost, úsilí bylo především namířeno k zvětšení finančních prostředků, které byly po válce značně znehodnoceny. Předsedou se stal žižkovský starosta MUDr. Rudolf Kostrakiewicz, který se snažil především o podporu spolku od vládních institucí.

28. června 1920 při příležitosti pětisetletého výročí bitvy na Vítkově zorganizoval Spolek spolu s MNO položení základního kamene k pomníku. Kámen darovalo město Tábor, obrubní kameny poslaly Plzeň, Domažlice, Prachatice a Přebyslav. Na Vítkově se konala velká státní slavnostní akce. Přítomen byl prezident T.G. Masaryk, pražský primátor Baxa, starostové Paříže a Londýna a samozřejmě davы lidí.

V roce 1921 proběhla peněžní sbírka mezi četníky a roku 1922 u vojenských jednotek. 11. ledna 1922 byl Kostrakiewicz přijat ministrem Františkem Udržalem, kde mimo jiné požádal o vypsání veřejné soutěže na pomník a apeloval na nutnost spolupráce celé veřejnosti a vlády.

MNO přijalo otázku za svoji - přidělilo Spolku stálou roční subvenci a nadále byla výstavba pomníku považována za státní záležitost.

Ve dnech po 19. lednu 1922 vznikla v okruhu kolem Medka, Udržala a Škvora myšlenka spojení Památníku osvobození, který si požadoval svou reprezentativní budovu, a pomníku Jana Žižky se společnou lokací na Žižkově vrchu.

Spolek i instituce pod vedením pplk. Medka navrhly jednání na presidiu státní regulační komise, která se dne 27. února 1922 usnesla na vyslovení souhlasu ke sloučení obou stavebních záměrů a společném umístění na

⁷⁸ Rudolf Medek byl původně učitelem a básníkem. Za 1.sv. války přešel dobrovolně k Rusům a později do Československého vojska. Proslavil se jako důstojník po vydařené rozvědce u Haliče, pak už jeho kariéra stoupala k hodnosti plukovníka až k hodnosti generála. V roce 1918 se stal místopředsedou zahraniční Národní rady. Když se pak z ní prakticky stala vláda, spravoval vojenský odbor. Psal často básně. Nejznámější je sbírka *Lví srdce a báseň Zborov*. Zemřel psychicky zlomen z okupace a po dlouhé nemoci dne 22. srpna 1940. Viz. například: ŠTEIDLER, F. *Válka a revoluce*. Praha: Naše vojsko, 1947.

Vítkově, zároveň však stanovila podmínku, že návrhy na projekt vzejdou ze soutěže. Toto rozhodnutí bylo pak stvrzeno podpisem předsedy regulační komise architektem J. Sakařem dne 2.3. 1922.⁷⁹

„... národ, lid československý, uzří v tomto díle i v památkách, v něm soustředěných, sama sebe, vlastní svoji tvář.

Vybudování památníku není tedy sebeoslavou a samochválou; jest výchovným činem pro budoucí, jest ukazatelem cest k velikosti a k mravní kráse našeho kmene.“⁸⁰

Památník odboje dal pak zhotovit předprojekt plánované stavby, který vypracoval architekt Jaroslav Rössler.⁸¹ Financovat celý projekt měla Legiobanka. Rösslerův propočet počítal s hlavní budovou o 35 tisíci m³, archivním skladem o devíti tisíci m³, úpravou nádvoří, schodišť, přístupových cest a sadů. S tímto návrhem byl seznámen i prezident Masaryk, který doporučil co nejrychlejší realizaci záměru.⁸²

2.2.3. Památník Odboje a pomník Jana Žižky

Na podzim roku 1923 vyhlásil Spolek s Památníkem Odboje veřejnou anonymní soutěž na ideový projekt pomníku Jana Žižky a budovu muzea, pantheonu, archivu a administrativy. Již tehdy se počítalo se zrušením Masarykova nádraží a vytvořením širokého bulváru na způsob Václavského náměstí, vedoucího od středu města k úpatí Vítkova. Z předchozí soutěže⁸³ se také odvodilo, že plastika je pro dané záměry nedostačující.

„Nevkus jediné obrovité figury jest vyloučen předem a skupina splývá v dálkových pohledech jen v jakýsi balvan nebo umělou skalku.“⁸⁴

⁷⁹ LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985, s. 11.

⁸⁰ MEDEK, R. Památník Národního Osvobození, in: *Památník Národního Osvobození*. Praha: Památník Odboje, 1928, s. 9

⁸¹ Stejně jako architekt památníku Jan Zázvorka – legionář a člen Společnosti architektů vydávajících časopis Styl.

⁸² LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985, s. 11.

⁸³ Viz kapitola 2.1.4.

⁸⁴ HÜBSCHMANN, B. Památník Odboje a Žižkův pomník. *Styl*. 1923-1924, roč. 4, s. 145.

Bohumil Hübschmann byl přesvědčen, že temeno hory z hlediska estetického snese, ba přímo vyžaduje pohledovou dominantu, musí se však zde ponechat co nejvíce zeleně a nezastavovat příliš svahy například schodišti.

Opět zde ale vyvstal problém nejasného ideologického konceptu budoucí budovy, respektive chybějícího konkrétního zadání. Nicméně spojení sochy Jana Žižky s mausoleem legií pokládal za nápad velmi dobrý.

Sám byl však z výsledku zklamán, jelikož vypisovatelé nebyli schopni soutěž řádně připravit.

„Jest třeba nejprve si hleděti ujasnění myšlenky, jíti pak za jasným a přesným výrazem celku formou upřímnou.

Modernost i slohovost dostaví se pak sama ze společné kolektivní práce bez křečovitého ždímání originálnosti, bude zato solidnějším a bezpečnějším podkladem pro zítřek⁸⁵

Odborná porota⁸⁶ neudělila první cenu, druhá cena byla udělena návrhu „Akropolis“ od architektů A. Dryáka a B. Štipla a sochaře J. Brůhy.

Trojice umělců podala projekt, který byl řešen především vzhledem k pohledu z větší distance. Zajímavé bylo jejich rozhodnutí nepostavit budovu památníku a sochu do jedné osy, a to prý díky nepříznivému vyznění při čelním pohledu.

„Žižkův pomník tvoří jakýsi vykřičník plochému, horizontálně rozloženému památníku.“⁸⁷

Součástí navrhovaný projekt byl i přístup z východu od Ohrady. Budovy muzea i památník byly navrženy *co nejjednodušeji zevně i uvnitř*.

Pozoruhodné bylo odůvodnění postavení jezdecké sochy Žižky na vysoký čtyřboký sloup: *„Historický Žižka jest naší době téměř mythem, a proto jest vhodné, po výtvarné stránce, jeho oddálení od oka pozorovatele i při pohledech nejbližších.“⁸⁸*

⁸⁵ Tamtéž, s. 146.

⁸⁶ Z odborníků: B. Hübschmann Dr. V.V. Štech, ing.E. Mölzer, J. Gočár, Pražák, K. Roškot, A. Špalek, V. Rabas, M. Švabinský, F. Úprka, O. Španiel

Za PO a Sbor: pplk. Medek, mjr. Dr. Bičiště, MUDr. Kostrakiewicz, mjr. Šebor

⁸⁷ Soutěžné návrhy Památníku Odboje a Žižkova pomníku. *Časopis čsl. architektů*, 1924, roč. 23, s. 19

⁸⁸ Tamtéž, s. 21.

Dlužno dodat, že není zela jasné, zda to byla příčina či důsledek pojetí sochy. Vyobrazení viz tamtéž, s. 20.

Tento návrh členové jury doporučili k realizaci, podoba Žižkovy sochy však měla vzejít z nové veřejné soutěže.⁸⁹

Porotě se především nelíbilo sochařské zpracování koně a *germánský ráz* celku.⁹⁰

Třetí cena byla udělena třem návrhům:

Nad Prahou (autoři J. Rössler a L. Kofránek), *Hrad* (O. Novotný a K. Dvořák) a *Vítkov* (J. Kalous a O. Guttfreund).

Čtvrtá cena byla přirknuta návrhu pod heslem *Zborov* (F. Kerhart a O. Švec).

Odměnu 8 000 korun pak získalo dalších pět návrhů: *Ampa* (A. Mezera a J. Palouš); *Styx* (J. Krejcar a J. Pešánek), *Propyleje*, *Zelené X* a *Síla svornosti* (návrh společně podali J. Stánský, J. Šlégr a sochař V. Žalud)⁹¹

V popisu projektu *Síla svornosti* projevují autoři nevoli k monumentálnosti, vyjadřované naddimenzovaným objemem hmot. Také nesouhlasí s pojetím pomníku hlavně pro čelní pohledy, které ostatně podle nich ani v Praze neexistují.

Žižkova socha stojícího na sloupu, jež obklopují čtyři postavy, byla v návrhu situována do otevřeného předdvoří. Čelní pohled by byl možný jen z bezprostřední blízkosti. Navržený komplex budov měl horizontální dispozici a kopíroval terén hřbetu kopce, nicméně ho svou rozlehlou masou téměř zastavěl.

O pracovních podmínkách, panujících v porotě, informoval jeden z jejích členů Bohumil Hübschmann. Kritizoval především její absurdní početnost,⁹² která zřejmě velmi negativně ovlivnila schopnost věcné debaty a konstruktivní dohody na výsledku. Ten pak místo toho, aby vzešel ze společného konsenzu, musel být odhlasován.

⁸⁹ Ceny pro odměněné přišly dohromady na 150 000 korun.

Soutěž na památník osvobození a Žižkův pomník na hoře Žižkově viz.: *Styl*. 1923-1924, roč. 4.

⁹⁰ Posudek poroty soutěže na návrh „Památníku Osvobození a Žižkova pomníku v Praze“. Tamtéž, s. 159.

⁹¹ Drsnou kritiku Stánského a Šlégra na adresu památníku předcházela snaha na projektu spolupracovat. K pozdějším názorům dvojice. Viz níže.

⁹² Celkem 20 členů, viz poznámka č. 86

Tímto stylem rozhodování a z takových podmínek však podle Hübschmanna „*vnikají do rozsudku a posudku náhodnosti, po případě nelogičnosti, jež u jednotlivců nebo malé skupiny soudců jsou skoro nemožny*“ a dochází tak k „*zbahnění a odsunutí*“.⁹³

Návrhy mimo jiné ukázaly na nevýhody předimenzovaného stavebního programu a pomohly k ujasnění budoucího směřování.

Ze soutěže tak byl vypisovateli vyvozen závěr, že je nezbytné na vrcholu Žižkovy hory vystavět pouze památník a pomník. Muzejní, archivní a administrativní prostory by pak měly být umístěny na úpatí kopce.

K tomuto rozhodnutí se dospělo po zjištění, že díky přílišnému rozsahu objektu se v celé skupině budov Žižkova socha ztrácí⁹⁴ a zároveň komplex nepůsobí kýženým dojmem výrazné monumentální dominanty.

Z těchto reakcí je zřejmé, že vypisovatelům šlo spíše o monumentálnost pojatou tak, jak to kritizovali Novotný, Chochol a Stránský se Šlégrem. Formalismus a prázdný dekorativismus byl vytýkán i později vybranému a realizovanému projektu Jana Zázvorky.⁹⁵

2.2.4. Sbor pro zbudování Památníku Národního Osvobození a pomníku Jana Žižky

Během roku 1925 byl vykoupen pozemek na úpatí vrchu, aby mohlo být vytyčeno staveniště administrativní a archivní budovy pro ústav *Památníku Osvobození* (reorganizovaný *Památník Odboje*). V této době vznikl také požadavek na vytvoření speciálního orgánu, pomocí kterého by se snadněji organizovala a řídila celá stavba.⁹⁶

⁹³ HÜBSCHMANN, B. Památník Odboje a Žižkův pomník. *Styl*. 1923-1924, roč. 4, s. 145.

⁹⁴ Žižka byl podle Hübschmanna „ideově pohlcen památníkem“. Tamtéž, s. 145.

⁹⁵ Viz kapitola 2.2.5.1.

⁹⁶ Sbor pro zbudování Památníku Národního Osvobození (PNO) a pomníku Jana Žižky z Trocnova (dále jen Sbor) vznikl až v roce 1926. Druhou soutěž tedy vyhlašovala obě sdružení jako společný projekt.

*Sbor pro zbudování Památníku Národního Osvobození a pomníku Jana Žižky*⁹⁷ (dále jen Sbor) se zformoval dne 24. dubna 1926.

Sbor velmi úspěšně rozmnožoval dosavadní fond na stavbu, a to díky stálým subvencím od MNO, příspěvku od Finanční správy ruských legií (9milionů), nebo například i díky osobnímu daru presidenta Masaryka a darům bank a různých podniků, zastupitelstev a spolků. Ty byly hojně obesílány dopisy obsahující prosbu o zaslání příspěvku do stavebního fondu, silně apelující na nacionální cítění, která se zřejmě jen velmi těžko odmítala.

Výbor Sboru byl řízen dvěma místopředsedy a měl třicet členů a 17. náhradníků. Čtyři členy a dva náhradníky volila valná hromada z členstva, ostatní byli jmenováni a odvoláváni členskými institucemi:

Tři členy a jednoho náhradníka delegoval Památník Odboje (po roce 1928 Památník Osvobození, dále jen PO); po jednom členu a jednom náhradníkovi delegovaly tyto instituce:

- kancelář presidenta republiky
- prezídium MNO
- kancelář čsl. legií
- ministerstva školství a národní osvěty, financí a veřejných prací
- státní regulační komise hlavního města Prahy
- místní Žižkovská rada
- Národní rada československá

Dva členy a jednoho náhradníka delegovala Rada hlavního města Prahy, dvanáct členů a čtyři náhradníky ze svých členů volil Spolek pro postavení Žižkova pomníku.

Při prvním shromáždění tohoto výboru byl předsedou zvolen agrárnický poslanec František Udržal, o celkovou záštitu byl požádán T.G. Masaryk. Místopředsedy se stali MUDr. Kostrakiewicz za Spolek a plk. Medek za PO, kteří předsedali třem komisím – technické, finanční a propagační, z nichž nejdůležitější byla prvně jmenovaná, která jednala a uzavírala smlouvy s projektantem, experty a zainteresovanými firmami.

⁹⁷ V roce 1928 Medek udává, že Sbor disponuje 15. miliony korun. Viz MEDEK, R. Památník Národního Osvobození, in: *Památník Národního Osvobození*. Praha: Památník Odboje, 1928, s. 9. MNO zde mělo téměř rozhodující vliv.

Tato fakta jsou zde uváděna pro komplexní vykreslení platformy, z které vyplýval i charakter podnikaných akcí.

2.2.5. Památník Osvobození

2.2.5.1. Soutěž na Památník Osvobození a pomník Jana Žižky

Počátkem roku 1925 byla vyhlášena soutěž na návrh budovy označené jako *Památník Osvobození* v ideové souvislosti s pomníkem Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově a na budovy správní, archivní a museum na úpatí Vítkova.

Slavnostní budova musela podle zadání obsahovat slavnostní síň pro konání pietních akcí a mauzoleum, kde by byly uloženy ostatky legionářů a účastníků odboje. Mimo užitkové místnosti včetně bytu vrátného se počítalo již nyní s umístěním sochy *Raněný* od Jana Štursy.⁹⁸

V celkovém pojetí a vyznění měla být budova trvalá, monumentální a vnitřní úprava prostá. Plánována byla i úprava okolí o rozloze asi 300 m² a samozřejmě situování sochy Jana Žižky. Ta měla být pohledově výrazně působivá ze všech míst plánovaného shromaždiště před budovou a řešena v příznivé konstelaci vůči hmotě objektu.

Přihlášení soutěžící měli řešit pouze architektonickou stránku celého projektu, sochařský návrh měl vzejít ze soutěže oddělené. Soutěž byla vypsána jen pro architekty československé národnosti a lhůta podání návrhů byla stanovena do 30. října 1925.⁹⁹

Do poroty byli jmenováni:

Pluk. R. Medek, Dr. Z. Wirth, Ing. E. Mölzer, prof. A. Ausobský, prof. arch. A. Engel, prof. arch. J. Gočár, prof. arch. P. Janák, prof. J. Štursa, major ing. Hubálek, Dr. Kostrakiewicz, major J. Šebor.

⁹⁸ V roce 1929 měla být socha umístěna vedle Staroměstské radnice do zákoutí „U minuty“, po protestech jednotlivců i uměleckých spolků se od záměru ustoupilo. Štursovo dílo je z roku 1917.

⁹⁹ První cenou měl být obnos 30.000.- Kč, udělit se mělo pět cen, odstupňovaných o pět tisíc.

„Žádost o zastoupení spolků architektů v porotě (Klub archit., Sdružení archit., Skupina archit.) byla odmrštěna“¹⁰⁰

Po uzávěrce soutěže dne 30.10. 1925 udělila porota první cenu návrhu architekta Jana Zázvorky, který na řešení spodní budovy muzea spolupracoval s architektem Janem Gillarem.¹⁰¹

Projekt nazvaný *Družina*¹⁰² byl doporučen k provedení a dalším úpravám.

„Soutěž dokázala, že temeno Žižkova jest velmi vhodné pro budovu památníku, bude však nutno důstojně upravit k němu příjezd a přístup o slavnostních dnech od Husovy třídy, ježto povaha vrchu dovoluje jenom serpentínové pěšiny. Pro museum a administrativu, jichž stavba jest nejnaléhavější, zvolil program místo nevhodné na úpatí, které jest na jižní straně zastavěno řadou činžovních domů, s jichž sbouráním nutno počítati ať již s ohledem na získání přístupu do musea nebo jeho pohledového uvolnění.“

103

Článek architekta Dr. Slámy dále kritizuje nepřipravenost soutěže, kdy nebyla předem zainteresována státní regulační komise, která by vytyčila stavební možnosti na úpatí kopce.

Součástí soutěže byl i požadavek na regulaci území Masarykova nádraží, která by nutně znamenala úpravu od Hyberské po úpatí vrchu, kde se křížily dvě železnice.

„V tomto případě ale řeší se budova na místě nepřístupném, v území neregulovaném. Regulace území může mít zcela jiný program, než jaký si sami zvolili jednotliví soutěžící. V tom ohledu soutěž ztroskotala, bylo zbytečně plýtváno energií, z níž Památník odboje nemá prospěchu, dokumentována zde nemožnost způsobu řešení stavebních otázek Prahy.“¹⁰⁴

Porota tak musela vyloučit návrhy mausolea, které byly spojeny s neproveditelnou budovou musea. *„Výsledek soutěže nemohl býti při posuzování návrhů jako celku než kompromisní.“¹⁰⁵*

100 *Stavba* 1924-1925, roč.3, s.168. Dovětek k inzerátu v třetím ročníku *Stavby* odkazuje na snahu architektonických organizací zlepšit úroveň soutěží, která byla vnímána jako tristní. Viz kapitola 2.2.

¹⁰¹ *1904 † 1967 / V té době studentem architektury u J. Gočára, někdy je uváděn jako Giller.

¹⁰² *Družina* byla prvním organizovaným a oficiálně uznaným čl. odbojovým vojskem

¹⁰³ SLÁMA, B. Soutěž na Památník Odboje. *Stavba*.1925 – 1926, roč. 4., s. 133.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 133 – 134.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 134

Návrh Zázvorky a Gillara počítal s prodloužením Hyberské až k úpatí Žižkova, zrušením Masarykova nádraží a jeho zastavením s ohledem na hlavní třídu. Ta byla vedena z náměstí Republiky na osu budovy musea, situovaného na úpatí kopce.¹⁰⁶

Sláma vítězný projekt ohodnotil jako formální konstruktivismus, který „*při budově mausolea nabývá povážlivě německý charakter*“, jelikož není „*důsledkem účelu a konstrukce*“ a chybí mu podle Slámy „*pravdivý vnitřní výraz*.“¹⁰⁷

Pozdější realizace tohoto plánu se v některých bodech liší – například namísto *Hlavní síně* zde byl předsunut vstupní portikus, v *Slavnostní síni* není recepční zázemí. Pod sochou mezi vstupními schodišti je prázdný prostor atd. V odborné diskusi byl projekt hodnocen chladně, kritizována byla však spíše podstata záměru a ne jeho provedení, které bylo jen jeho očekávaným důsledkem.

2.2.5.2. Kritika

Nástup nové epochy, nové generace a nových myšlenkových proudů s sebou nesl nutně i rozpor v chápání dějinných reminiscencí. Kde byly pro někoho *nacionálně politickým stimulem*, pro druhé se stal bezvýznamným přežitkem a patetickým sentimentem.¹⁰⁸

Poměrně obsáhle na adresu památníku vyjádřil Josef Chochoř. Označil celý projekt za projev archaické aristokratické tendence založené na pocitech „výlučnosti“ určité skupiny lidí. Tato tendence podle něj vedla v průběhu historie ke vzniku nerovného vztahu pán – rab. To se ovšem neslučuje s tendencemi moderní společnosti, která směřuje naopak ke kolektivitě, demokratičnosti.

¹⁰⁶ Tehdy na tomto místě ještě stála zahradní restaurace.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 134

¹⁰⁸ CHOCHOL, J. K demokracii architektury, *Časopis čsl. architektů*, 1924, roč. 23., s. 4.

*„I dnes stále ještě valná většina jest přesvědčena, že stavby zvláštního významu nezbytně jest nutno umístiti výhradně na vyvýšených a odevšad viditelných, ba přímo nápadných, neb vyzývavých místech. Jest skutečně ku podivu, jak málo jest naše doba pokrokovou oproti dobám předcházejícím.“*¹⁰⁹

Stavební program památníku se tedy podle Chochola naprosto neshodoval s moderní dobou a jejím duchem *věcnosti a účelnosti*.

*„Musíme konečně jednou nadobro súčtovat s těmito historickými přežitky a suggestemi zašlých věků. ... Cizí jest nám hledati vznešenost a krásu nad námi „nahore“, a mimo nás.“*¹¹⁰

Za velkou chybu označil samotnou ideu cokoli stavět na kopcích, které pokládal za *„neobyčejně cenný element výtvarný“*.

Umístění jakékoli stavby na temeno Vítkova podle Chochola pohledově znehodnotí již tak stísněný vrch.

V otázce monumentality se Josef Chochol shoduje s názory Otakara Novotného, který vyzdvihuje nutnost použití soudobých forem. Monumentálnost Novotný spatřuje v jasnosti výtvarné myšlenky, která prostřednictvím symbolu působí na divákovu duši svou abstraktní silou.

*„Vznešenost jest ztajený klid, kterým se poutá vnitřní síla zmáhané hmoty. Jen krok dál a vznešenost láme se o efektnost.“*¹¹¹

V umístování pomníků na kopcích Novotný cítí patos, kterým se projevuje honosná a chlubná povaha.¹¹²

*„Chtěná a vyumělkovaná monumentálnost náleží v oblast estétské spekulace, jest pravým dítkem formalismu, a proto se zcela přičí modernímu pojetí umění stavitelského, které nemá nic společného ani s formalismem, ani s detinnou a naivní zdobivostí.“*¹¹³

Ve spojení Žižkovy sochy s Památníkem Odboje Josef Chochol vidí absolutní anachronismus, na který nemá společnost právo, a ke kterému není důvod. Neshledává zde totiž žádné analogie:

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 2

¹¹⁰ Tamtéž, s. 3

¹¹¹ NOVOTNÝ, O. Architektura symbolická. Pomník a Žižkův Pomník. *Volné směry*. 1915, roč. 18., s. 87

¹¹² Kterou dle Novotného disponují Němci. Proto také označil soutěž na Žižkův pomník za německou úlohu. Viz kapitola 2.1.4.

¹¹³ CHOCHOL, J. K demokratizaci architektury, *Časopis čsl. architektů*. 1924, roč. 23., s. 4

„Žižka zachraňoval co bylo, legionáři dobývali toho, čeho nebylo.“ ¹¹⁴

V tomto duchu se nese kritický článek dvojice Stránský – Šlégr.

I oni vidí ve stavbě památníku na Vítkově velký „omyl doby“:

„Oba objekty, mausoleum a pomník Žižkovi z Trocnova jsou odlišné dobově, filosoficky, jakkoliv předmětně. Pomník Žižkovi, jako postava na koni před kulisou předního průčelí mausolea legionářů je literární fantasií, ornamentem a nepravdou a myšlenkovým násilím, které výtvarné dílo sochařské zle odpyká a bude patrné až bude postaveno“ ¹¹⁵

Teige byl také jedním z těch, kteří neměli pochopení pro argumenty architektů kolem časopisu Styl. Teige kritizoval jejich důvody založené na nacionalistické argumentaci, kterými obhajovali projekt Památníku Osvobození. Pomníky nejsou úloha pro moderní (funkcionalisticko-konstruktivistickou) architekturu, jelikož ta je myslitelná jen bez spojení se sochařstvím.

Proto může Teige prohlásit, že *„pomník není architektura“*.¹¹⁶

Naproti stavění neúčelných a nemístných památníků vyzdvihoval potřebu sociálních reforem, jakožto dostatečného *„pomníku národní energie.“* ¹¹⁷

Podle něj památník sděluje jen to, co každý ví. Proto by jeho úlohu stejně dobře zvládl i jednoduchý nápis, což by bylo i ekonomičtější.

„... ti, kdož se angažují při stavbě rozmanitých a trapných pomníků, nechtějí přiznat, že by památník měl býti jen – sochou.“

Pomníky se zřizují proto, aby byly viditelným symbolem nějakého kutu, aby statisícům a milionům mimojdooucích chodců zvěstovali, dejme tomu, že jsme husitský národ, že jsme trpěli tři sta let, až konečně vypukla republika a Masaryk nás osvobodil.

To je tak asi ideová náplň našich pomníků.“ ¹¹⁸

Teige oponuje časopisu Styl, který opodstatňoval projekt pomníku na Vítkově existencí účelů vyššího řádu. Služba těmto duchovním potřebám ale

¹¹⁴ tamtéž, s. 4.

¹¹⁵ STRÁNSKÝ, J.; ŠLÉGR, J. Výstava soutěžních návrhů na pomník Janu Žižkovi z Trocnova. *Architekt.* 1928, roč. 27, s. 24.

¹¹⁶ TEIGE, K. Památník Osvobození a Völkerschlachtdenkmal. *Stavba.* 1925-1926, roč. 4, s. 147.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 147-148.

¹¹⁸ TEIGE, K. O Pomníku. *Stavba.* 1924-1925, s. 191.

podle Teigeho náleží oblastem jiným než je stavitelství, jehož pravý účel vidí především ve stavění „*střechy nad hlavou*“.

Monumentalita a krása v moderním pojetí může vzniknout jen z realizovaného účelu. Ideologie, obsažená v památníku (tedy fakt existence této ideji) z něj činí anachronismus.

*„Touha po památnících a slavnostních síních je jen v mysli několika jednotlivců, kteří mají s národem jen to společného, že jej domněle reprezentují.“*¹¹⁹

2.2.5.3. Realizace

Konečná smlouva o realizaci projektu byla s Janem Zázvorkou podepsána po jejím schválení ze dne 24.4. 1926.¹²⁰

V zimě roku 1926 byl pak původní plán Zázvorkou pozměněn – východně od *Slavnostní síně* přibily reprezentační místnosti a ve výšce střední lodě mauzolea byla na východě přidána smuteční síň mauzolea.

Do *Hlavní síně* byl záměr umístit hrobku popravených legionářů, Štursova *Raněného* a plánovala se výzdoba stěn.

Ve středu *Ústřední síně* umístěná původní hrobka prozatím neměla určen svůj účel, diskutované uložení ostatků Neznámého vojína pozbylo významu, neboť bylo rozhodnuto o jejich umístění na Staroměstské radnici.¹²¹

Původně zamýšlený přímý východní vstup do mauzolea byl v plánech přesunut na jih do bočního vestibulu.

Další změnou byla výstavba půlkruhové zdi se státním znakem pod Žižkovou sochou, vzniklý prostor mezi schodišti také neměl zatím vyjasněnou funkci.

Památník se měl využívat především k pořádání různých slavnostních a pietních akcí. Proto byl také v souladu s tím upraven prostor před hlavním západním přístupem k budově.

Pod sochou tak vznikla slavnostní estráda zdvižená nad plochu shromaždiště a úpravami kolem podstavce vzniklo řečniště.

¹¹⁹ Tamtéž, s.191.

¹²⁰ Doplněk smlouvy pak 4.6. 1926

¹²¹ 22.června 1922 byly ostatky vyzdviženy na hřbitově u Zborova a 1. července 1922 při oslavě 5.let od Zborovské bitvy uloženy na Staroměstské radnici

19.2. 1927 byly technickou komisí schváleny stavební plány a rozhodla o použití stavebních materiálů pouze domácího původu.

21.6. 1928 bylo vydáno pro Pantheon stavební povolení.

Slavnostní zahájení stavby – první výkop za účasti prezidenta, vlády a členů legionářských organizací - proběhlo symbolicky 8. listopadu 1928 při příležitosti výročí bělohorské bitvy.

Na konci roku 1930 byl dokončen betonový skelet stavby – závěrečnou kolaudaci učinil prof. Ausobský 14.3. 1932.

V další fázi se počítalo s pracemi na cihlovém výplňovém zdivu, škvárobetonových samonosných příčkách, vnitřních omítkách a osazení žulového obkladu.

V dubnu 1931 byly zadány stavitelské a zednické práce, čemuž předcházela výběr několika druhů žuly, mramoru a dioritu z tehdejšího Československa.¹²²

Zásadní fakt nedořešeného ideového pojetí a konkrétního využití prostor památníku nejvíce ztěžoval práci Janu Zázvorkovi, který potřeboval detailněji koncipovat vnitřní prostory. Problémy působily zejména laici v technické komisi (Medek, Udržal), jejichž nesmyslným požadavkům na změny již schválených plánů musel Zázvorka čelit.

V průběhu roku 1934 probíhaly venkovní práce, mimo jiné vznikly základy pro řecké ohně po stranách shromaždiště, žulová dlažba, obvodové žulové zábradlí a žulový podstavec pro sochu včetně obloukové zdi a reliéfu pod ním.

Zázvorka také doručil plán finálního řešení západního shromaždiště a navrhl obložit stěny slavnostní síně keramickými znaky jednotlivých zemí republiky. Provedení bylo na návrh projektanta svěřeno akad.soch. Kotrbovi, francouzskému legionáři. Ten také vytvořil sochu okřídleného Génia do Slavnostní síně.

¹²² Druhy mramorů a jejich původ detailně popisuje Lacingr. Viz.: LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985.

Během roku 1936 se také konečně rozhodlo o budoucím účelu prostoru pod pomníkem Jana Žižky. Plánovalo se zde pohřebiště Starodružníků – členů původního jádra ruské legie. Uprostřed tohoto prostoru mezi šesti sloupy nesoucími podstavec sochy, měl být sarkofág plk. Švece.

14. září 1937 zemřel Tomáš Garrigue Masaryk. Byl pochován podle svého přání vedle své ženy v parku v Lánech.

Zpřístupnění veřejnosti a předání Pantheonu státu bylo plánováno na den dvacátého výročí samostatnosti 28. října 1938.

V srpnu 1938 byly slavnostně přivezeny do Prahy bloky černého gabrodioritu (syenitu) pro Velký sarkofág prezidenta Osvoboditele v Hlavní síni. Také se vybavovaly reprezentační prostory haly a síně - Prezidentského salónku. V lednu byly ještě mimo jiné objednány varhany a návrhy oken leptanou technikou od F. Kysely

Do výročí dvacetileté samostatnosti se však nepodařilo Pantheon dokončit do té míry, aby mohl být důstojně oficiálně předán. Důstojně předán po mnichovské krizi prakticky ani být nemohl, i kdyby byl kompletně hotov.

2.2.5.3.1. Soutěže na ideové náměty a jejich umělecké ztvárnění

V prosinci 1933 byla vypsána soutěž na ideové náměty pro plastickou a malířskou výzdobu mauzolea a *Slavnostní síně*. Tyto podněty měly být vyjádřeny slovy. Úkolem soutěžících bylo ztvárnit námět:

„Účast prvního prezidenta v národní revoluci“.

Očekával se tedy návrh konkretizace tohoto námětu, podle kterého by byly vytvořeny dva reliéfy.¹²³ Nejzajímavější je ovšem umístění těchto reliéfů – na bočních stěnách v *Hlavní síni*,¹²⁴ uprostřed které měl být hlavní sarkofág se státním znakem.

Toto zadání spolu se změnami v dispozici z července 1931 vedlo Lacingera k závěru, že již tehdy zde byly učiněny kroky k uskutečnění

¹²³ každý měl být téměř 17m dlouhý a 3m vysoký.

¹²⁴ *Hlavní síň* se nachází východně od Ústřední síně. Později zde byla vystavena mrtvola K. Gottwalda. Místnost je zcela strohá, bez výzdoby, podlaha je mramorová.

utajovaného záměru. Ten byl zveřejněn až o čtyři roky později. Ve velkém sarkofágu měl nepochybně být mrtvý Masaryk.¹²⁵

*Malá Síň*¹²⁶ popravených legionářů s centrálním hrobem čtyřiačtyřiceti italských a tří ruských legionářů měla být dekorována mozaikou a volnou sochou. Náměty se očekávaly i na dvě pětimetrová okna a pamětní nápis.

Mozaikové obrazy vypracoval roku 1935 Max Švabinský. Znázorňovaly apoteózu *Vlasti* a přinesenou oběť spolu s alegorickými postavami *Smutku* a *Útěchy* na modrém zlaceném pozadí noční hvězdné oblohy. Námět na plastiku nalezen nebyl, vznikl tedy záměr přemístit sem Štursova Raněného.¹²⁷

Ve *spojovací síni* bylo plánováno umístit dvě sochy po stranách vstupu do *Ústřední síně*,¹²⁸ ve které se hledal námět pro dvanáct pětimetrových oken po stranách bočních lodí, v jejichž čelech měly být osazeny čtyři reliéfy - taktéž předměty ideové soutěže. Hledal se také námět na ukončení parapetu hlavního schodiště.

Okna byla provedena podle návrhu Jana Zázvorky. Na oknech jsou názvy míst slavných bojišť.¹²⁹

V *kolumbáriu* byly požadovány čtyři volné plastiky a text nápisu pod římsou.¹³⁰

Předmětem soutěže byly i návrhy na sochu nad vstupem do mauzolea v *Slavnostní síni* a mozaiku nad západním vchodem do předsálí pod kůrem.

¹²⁵ respektive popel z něho

¹²⁶ Později *Síň padlých* se nachází severně od východního výklenku Ústřední síně mauzolea.

¹²⁷ Tamtéž, s. 76.

¹²⁸ Prostor je koncipován jako trojlodní hala, k jejíž střední lodi se na východní straně připojuje lehce hloubkově obdélný výklenek, propojený širokým průchodem a přímým překladem.

Hala má plochý strop, členěný do kazetových polí. Boční lodě oddělují arkády s přímými překlady, nesenými masivními pilíři na příčné obdélném půdorysu, obloženými šedým mramorem. V západní části hlavní lodi do ní ústí široké reprezentativní schodiště sestupující ze slavnostního předsálí. Po jeho stranách jsou průchody se schodišti ke kolumbáriu, na jejichž stěnách jsou reliéfy z roku 1961 na téma boje Čechů a Slováků za sociální spravedlnost v souladu s intencemi socialistického realismu (autoři: R. Svoboda, J. Dušek, F. David, S. Hajerová)

¹²⁹ Některá jména byla později odstraněna na příkaz socialistického vedení země.

¹³⁰ Vybrán byl Nezvalův, viz kapitola 2.C. Ve středu místnosti jsou čtyři sarkofágy z černého mramoru, mezi nimi jsou tři kandelábrové lampy s figurální výzdobou, provedené podle návrhu Jaroslava Horejce z třicátých let. Ten je také autorem reliéfů na dveřích Síně padlých a sochy a svítidel v Salónku. Při východní stěně pak stojí nadživotní bronzové sochy Věrnost a Statečnost od sochaře Otakara Švece z let 1938 a 1941, osazená zde až po válce. Uvedená díla obou autorů jsou velmi cenná (a krásná).

Do soutěže se přihlásilo čtrnáct autorů a v duchu shora popsané „tradice“ soutěž spíše než definitivní návrhy přinesla zkušenosti do budoucna. A tak byl vypracován koncept výzdoby Pantheonu a Mauzolea. Ten měl být posléze posouzen *vynikajícími osobnostmi zahraničního a domácího odboje*.¹³¹

Roku 1935 probíhaly soutěže na reliéfní výzdobu Ústřední síně a Hlavní síně Mauzolea.¹³² Podkladem se nakonec staly náměty vedoucích pracovníků památníku – přednostů Dr. Šteidlera a Dr. Werstadta.

V hlavní síni měl být ztvárněn námět „*Komenský v čele emigrace opouští po Bílé Hoře vlast podrobenou vítěznému Habsburkovi*“ a „*Masaryk v čele vítězného odboje se vrací do vlasti osvobozené od Habsburků*“¹³³

Trojkolová soutěž na čtyři reliéfy měla 43 účastníků. Téma „*smrt či pohřeb se zřetelem na všechny tři legie*“ byl přepracován do zadání „*Smrt vojáka – hrdiny – vítěze*“ a zadáno vítězi Karlu Pokornému pro „*symbolickou lapidárnost a přehlednost z odstupu v rozlehlém prostoru*“¹³⁴ Reliéfy na místě vytesal kamenosochař František Bílek.

V severovýchodním čele boční lodě zobrazuje reliéf francouzského legionáře v útoku, v jihovýchodním čele ruského legionáře v obraně, v jihozápadním čele raněného italského legionáře a v severozápadním čele padlého srbského legionáře.

Soutěž na dva reliéfy do mauzolea vyhrál ak.sochař Jan Jiříkovský, který však do roku 1938 stihl pouze modely v životní velikosti.¹³⁵

V roce 1936 byly objednány sochy od Karla Dvořáka, který vytvořil roku 1938 skulptury *Přísahající francouzský legionář* a *Republika*.

Odlitky soch byly ukryty před nacisty, po válce však k jejich vrácení nedošlo, byly odcizeny, a to českou firmou z Modřan.¹³⁶

¹³¹LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985, s. 64-65

¹³² Ve stejné době bylo rozhodnuto, že pohřbívání těl zasloužilých bojovníků za osvobození započne po dokončení stavby v roce 1938.

¹³³ Tyto náměty byly po válce přepracovány. První reliéf měl obsahovat výjev dvou předchozích témat a druhý měl zobrazovat nacistickou okupaci, persekuci, domácí odboj v zahraničí a postavu E. Beneše.

¹³⁴LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985, s. 76.

¹³⁵ Památník mu sloužil jako ateliér.

¹³⁶ Původně měly ukončovat schodiště v *Ústřední síni*.

2.2.6. Chrám československé státnosti a státní svobody

Zajímavé momenty Zázvorkova díla jsou vyzdvíženy v uměleckohistorickém hodnocení Památníku Osvobození – Národního památníku, které provedl Dr. M. Horyna v roce 1986.

Horyna především zdůrazňuje Zázvorkou cele realizovaný požadavek na budovu mající silnou ideologickou náplň.

Typ zakázky, jak již bylo zmíněno, neměl v podstatě u nás obdoby a byl unikátní i v celoevropském měřítku.

Navzdory tomu, že zadavatelé neměli zcela vyjasněnou ideovou koncepci ani před soutěží, ani dlouho po ní, našel Zázvorka svým návrhem řešení, které dalo mlhavému záměru *jasný výraz*.

Zázvorkova architektonická koncepce ovlivnila také vlastní ideovou náplň stavby. *„Koncepce mauzolea se iniciátorům pod rukama a ne zcela pod jejich kontrolou rozrostla z malého symbolického pohřebiště obětí odboje v rámci muzea odboje v samostatnou monumentální stavbu, pro níž byl počáteční účel nedostačující. Nabízela se tedy koncepce jakéhosi národního politického Slavínu ...“*¹³⁷

Typ této budovy a její řád si vynucuje i specifický styl uměleckých děl v ní umístěných. Zázvorka předpokládal, že bude výzdobu interiérů osobně řídit a vybírat umělce pro její realizaci. Realita byla však taková, že musel vést spory s vedením památníku i technickou komisí, jejíž členové vehementně prosazovali svoje názory.¹³⁸

Postupný vývoj ideologické náplně a ujasňování účelu stavby Horyna sleduje od lokace této stavby, která již sama o sobě předurčuje k určitým významovým konotacím. *„Především situace na návrší, tedy „dominantnost“ má v architektuře vůbec archetypický, přesně určený význam. Vyzdvížením*

¹³⁷, LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985, s. 56.

¹³⁸ Sám si například představoval umístění dvou lvů po stranách schodiště do ústřední síně. Jeho návrh byl však zamítnut. Viz kapitola 2.2.5.3.

směrem vzhůru k nebi je realizace jakoby přiblížena ke zdroji času a stává se čímśi,

*co jako čas – samo neměnné proměnnému – vládne*¹³⁹

V stoupání po hlavní západní cestě k památníku ke schodištím vedoucím na terasu před samotným vchodem vidí Horyna inspiraci antickou (novoklasickou) sakrální architekturou.

Zázvorka implicitní obsahy spojené s diferencí nahoře-dole ještě umocňuje výraznou vertikálitou budovy.

*„Přirozeně, že bude vždy snahou, aby větší půdorys výškově přimknul k táhlému hřebenu vrchu, ale naproti tomu se zdá býti správné, aby malý půdorys vyznačen byl důraznou vertikálou.“*¹⁴⁰ Zejména porotu soutěže z roku 1925 nadchla myšlenka vertikality vnitřní vzájemné dispozice mauzolea a *Slavnostní síně* a přístup do nich ze stejné úrovně od hlavního vchodu. Zázvorka však upozorňuje, že toto členění bylo fakticky vynuceno zadáním hlavního vchodu ze západní – pražské strany.¹⁴¹

*„Při budově Památníku Osvobození prokazuje autor své tvůrčí kvality svým pietním pojetím myšlenky a vyjadřuje tuto vertikálním situováním slavnostní síně nad prostor mauzolea. Oba prostory jsou vniterně mezi sebou spojeny schodištěm se sochou Štursova Raněného a tato neutajovaná skutečnost působila by zajisté na návštěvníky určitým hlubokým dojmem, kdy duch mrtvých velikánů v mausoleu odpočívajících, přechází a vyplňuje prostor slavnostní síně.“*¹⁴²

Zázvorka tuto dispozici logicky odůvodnil praktickým účelem:

*„Slavnostní síň určena bude většinou k oslavám padlých hrdinů, jsou zde proto přímé vztahy těchto dvou prostorů a zdá se proto býti nutné, aby návštěvníky slavnostní síně nebylo mausoleum opomenuto“*¹⁴³

Význam takového členění prostoru má analogii například v historii křesťanské architektury jako vztah *krypty a kněžiště*. Je zde symbolicky

¹³⁹ HORYNA, M. *Národní památník na Žižkově. Komplexní uměleckohistorické hodnocení*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1986, s. 27.

¹⁴⁰ ZÁZVORKA, J. Památník Osvobození a Žižkův pomník na Žižkově. *Styl*, 1925-1926, roč. 6., č. 9, s. 115.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 115

¹⁴² Posudek poroty v soutěži na Památník Osvobození a Žižkův pomník na Žižkově 1925. *Styl*, 1925-1926, roč. 6., č. 9, s. 116.

¹⁴³ ZÁZVORKA, J. Památník Osvobození a Žižkův pomník na Žižkově. *Styl*, 1925-1926, roč. 6., č. 9, s. 115.

vyjádření spojení mezi zemřelými nositeli ideje a jejich pokračovateli. „*Tedy významový obrat iniciace, předání poslání, který je jedním ze základních významových strukturálních schemat všech lidských kulturních okruhů, jak dokládají mýty ale i pohádky nejrůznějších národů.*“¹⁴⁴

Horyna řadí Zázvorkův památník vzhledem k jeho strukturálnímu typu do kontextu chrámové architektury. V pozdější přístavbě Hlavní síně vidí Horyna záměr „zbožštění“ Tomáše G. Masaryka.¹⁴⁵

2.2.7. Největší bronzový jezdec na Zeměkouli

Již během počínajících hrubých stavebních prací na budově Památníku v roce 1928 byl logicky aktivizován i Spolek pro zbudování Žižkova pomníku. Ten vypsal veřejnou soutěž na jezdeckou, osm metrů vysokou bronzovou sochu Jana Žižky. Uzávěrka byla stanovena na 31. srpen 1928.

*„Soutěže na pomník zúčastnilo se 32 návrhů. Porota zasedající, návrhy věcně, správně posoudila, ale mylně přisoudila ceny pracím oceněným. Jak to bývá, hlasováním příznivců“*¹⁴⁶

Porota se opět nedohodla na první ceně. O druhé místo se dělily dva návrhy. První byl dílem akademického sochaře Karla Dvořáka.

*„Na lehkém, kočárovém, degenerovaném koni, jede soukromník s hlavou odhalenou!“*¹⁴⁷ Porotu však v tomto návrhu zaujalo pojetí Žižky jako vizionáře („*jímž Žižka nebyl*“¹⁴⁸).

Druhé druhé místo bylo uděleno Ladislavu Benešovi.

*„Těžký, dopravní kůň s roztaženými zadními nohami. Vyjádření bez monumentální silhouety.“*¹⁴⁹

Třetí místo obsadil sochař R. Březina (podle časopisu Architekt to byl „Březa“¹⁵⁰).

¹⁴⁴HORYNA, M. *Národní památník na Žižkově. Komplexní umělecko-historické hodnocení.* Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1986, s. 28-29.

¹⁴⁵ Tento plán se však zrodil v hlavách vedení Sboru (Medek, Udržal) a Zázvorka do takového záměru z počátku nebyl zasvěcen.

¹⁴⁶ STRÁNSKÝ, J.; ŠLÉGR, J. Výstava soutěžních návrhů na pomník Janu Žižkovi z Trocnova. *Architekt.* 1928, roč. 27., S. 243.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 243.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 243.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 243.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 243.

Čtvrté ceny porota udělila návrhu sochaře L. Kofránka a sochařům J. Brůhovi s J. Paloušem, jejichž návrh koně s odkloněnou hlavou byl v časopise Architekt označen za „nejšťastnější výtvarný nápad, jež soutěž přinesla.“ O tom, jaký postoj redakce tohoto časopisu zaujala ke spojení myšlenky husitství a legií byla řeč výše.¹⁵¹

Zajímavé však je, že je zde nabízena vysloven konkrétní názor na vhodnou alternativu, totiž že k mausoleu patří pomník generála Štefánika a plukovníka Švece.

Je tedy jasně vidět, že zde nebyly zpochybňovány přímo ideje, které měly být v památníku zhmotněny a tím uctěny.¹⁵² Šlo zde spíše o formu vyjádření, o které měli samozřejmě přívrženci čistě funkční a prakticky účelné architektury jiné představy, než organizátoři a propagátoři stavby Památníku Osvobození.

„Stavět pomník na vrch Žižkov, je výrazem lokálního předměstského patriotismu jež v žádném případě neodpovídá významu osobnosti Žižkově. A je tím nepochopitelnější, že pomník tak význačný je degradován na stafáž a na dílo parkové intimity a jisté myšlenkové bezradnosti. ...

Mausoleum je hrob a pieta k mrtvým, pomník Jana Žižky není náhrobkem ani pieta k mrtvému Janu z Trocnova.

Pomník není pomníkem piety, ale výrazem síly historie národa a patří mezi lid.“¹⁵³

Je zde potřeba podotknout, že se legionáři již na počátku jejich organizování zcela spontánně hlásili k odkazu Jana Husa a Jana Žižky. Spojení dvou odlišných stavebních programů sice zřejmě vzniklo z praktických důvodů, nicméně tento nápad vzešel a byl rozvíjen samotnými účastníky československého zahraničního odboje. Vytýkat této myšlenkové analogii *násilnost a literárnost* a zavrňovat její realizaci jako *trapnou kuriozitu* se jeví z tohoto pohledu až necitlivě.¹⁵⁴

¹⁵¹ Viz kapitola 2.B.VI.2.

¹⁵² Ty byly pro celý národ, kromě komunistických demagogů, samozřejmostí.

Viz názory Karla Teigeho in.: TEIGE, K. Památník Osvobození a Völkerschlachtdenkmal. *Stavba*, 1925-1926, roč. 4., s.147.

¹⁵³ STRÁNSKÝ, J.; ŠLÉGR, J. Výstava soutěžních návrhů na pomník Janu Žižkovi z Trocnova. *Architekt*. 1928., roč. 27., S.243-245.

¹⁵⁴ Viz kapitola 2.2.2.

8. listopadu 1928 ve výroční den bitvy na Bílé hoře byla symbolickým výkopem zahájena stavba Památníku Osvobození. Zároveň se stanovila lhůta na postavení pomníku – měl tu být do osmi let. To se stalo osm let po položení základního kamene k pomníku. ¹⁵⁵

Porotou soutěže na Žižkův pomník¹⁵⁶ bylo navrženo vypsát soutěž novou, která by ale proběhla pouze mezi pěti oceněnými umělci.

Spolek se však 29. 2. 1929 obrátil s přímou žádostí o účast „mimo soutěž“ na tři akademické sochaře: profesora AVU Bohumila Kafku, profesora VŠUP Josefa Mařatku a Ladislava Šalouna. Přislíbena jim byla odměna šest tisíc korun. ¹⁵⁷

B. Kafka pak 5. února 1931 uzavřel se Spolkem smlouvu o dodání skici pomníku, proti čemuž neúspěšně protestoval se svou stížností na porušení etických zásad osobně jak Mařatka a Karel Dvořák, tak oficiálně Syndikát výtvarných umělců. ¹⁵⁸

V roce 1938 byl dokončen model celého pomníku v životní velikosti, 10. listopadu 1941 pak sochař dodělal i devítimetrový model hotový k odlití do bronzu, který byl 15. prosince 1941 jednohlasně schválen Matějčkem, Šalounem i Zázvorkou. Bohumil Kafka zemřel 24. 11. 1942.

Odlití sochy Jana Žižky do bronzu bylo zadáno karlínské umělecké slévárně roku 1946 a provádělo se pod dohledem akademického sochaře Pokorného až do roku 1950.

¹⁵⁵ Viz kapitola 2.2.2.

¹⁵⁶ Ve složení: Kostrakiewicz, Medek, pplk. Bičiště, mjr. Šebor + Dr. Wirth + poradce mjr. Štodola a Dr. Urbánek. Dále ing. Mölzer, Zázvorka, Gočár, Drahoňovský, architekt O. Novotný, ak. sochař Šejniost, Rabas, ing. arch. Cechner

¹⁵⁷ LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985, s. 30.

Jako odůvodnění bylo, že se část umělců „z jistých důvodů“ nezúčastnili. Zřejmě proto, že nesouhlasili se spojením mausolea a sochy a požadavkem monumentality návrhů. Viz.: STRÁNSKÝ, J.; ŠLĚGR, J. *Výstava soutěžních návrhů na pomník Janu Žižkovi z Trocnova*. *Architekt*. 1928, roč. 27, s. 243.

¹⁵⁸ Viz kapitola 2.2.

2.2.7.1. Spor o Podobu sochy Jana Žižky z Trocnova

„... je poučnou historií o tom, kam až dovedla sochaře snaha o absolutní věrnost historickým detailům.“¹⁵⁹

Bohumil Kafka byl díky povaze úkolu zatížen obrovskou zodpovědností. Jakým způsobem se problému zhostil dokumentuje doba a širší záběr jeho příprav i jeho prozíravá pojistka proti hnidopichům v podobě devítičlenné poradní komise, ve které byli odborníci na historii,¹⁶⁰ archeologii, dějiny umění a hipologii.

Kafka podnikal studijní cesty, navštěvoval hřebčiny, sledoval bojová cvičení a vedl konzultace s vojenskými jezdci. Šest měsíců pracoval na modelu koně přímo v jízdárně I. pluku Jana Žižky z Trocnova, poté v obrovském atelieru na Ořechovce, kde mohl modelovat v poměru 1:1. 7.března 1935 Spolek daroval prezidentovi k narozeninám odlitek Kafkovy sochy podle schválené skici.

Ze shromážděných odborných poznatků hipologického sboru vyplynulo, že nejlépe odpovídá tehdejšímu koním husitů norické tažné plemeno. Konkrétně byl jako předloha vybrán albín Theseus, ryzák s bílou hřívou z českého chovu, nicméně výsledná podoba je mozaikou z dalších šesti koní.

Jezdec měl být v roce 1420 podle historických studií asi šedesátiletý, jednooký muž silné robustní postavy. Jako předloha posloužilo sochaři několik lidí – posez modeloval Kafka podle štábního kapitána, statickým modelem pro postavu byl atlet a hlava byla pojata podle rolníka a písmáka Ignáce Florika z Čekyně u Přerova.

¹⁵⁹ Hojda, Z.; Pokorný, J. Pomníky a zapomínky: Paseka, Praha – Litomyšl, 1996, s. 151

¹⁶⁰ Urbánek si představoval Žižku v klidu pozorného stratéga
Pekař Žižku s palcátem nebo mečem v ruce hrozebně vztyčeným vzhůru

Ve své knize o pomnících a zapomnících Hojda s Pokorným v kapitole Dveřník Chrámu Osvobození toto sochařovo úsilí komentují takto:

*„Celá tato pečlivost působí až groteskním dojmem, jde tu však pouze o extrémní důsledek „zvědečtění“ sochařské práce, k němuž vedl vývoj realistického sochařství na jedné a kritického pozitivistického dějepisu na druhé straně.“*¹⁶¹

Kafkův postup je také možné vnímat jako úspěšný pokus, jak se vyhnout stereotypním a patetickým představám o Žižkovi.¹⁶²

Skicu Žižkova pomníku ohodnotil Max Švabinský, Jan Zázvorka a Antonín Matějček (členové umělecké komise) na začátku června 1932 jako zcela odpovídající zadání. Spolek přikročil k uzavření nové smlouvy s prof. Kafkou. Stalo se tak na valné hromadě Spolku v Kafkově atelieru.¹⁶³

Modelování jezdce v životní velikosti a konzultace se Spolkem Žižkova pomníku začal Bohumil Kafka v roce 1935. V té době také vznikl spor o pojetí sochy mezi sochařem a senátorem Udržalem, který vyvrcholil 8.5. 1937, kdy Spolek zastavil sochařské práce a rozjel rozhodčí soudní řízení odborných znalců.

Vesměs trapná diskuse o postoji, gestu a rekvizitách v Žižkově rukou (Udržal navrhoval například Žižku máchajícího biblí) byla vizitkou senátorovy sebevědomé arogance a zneužívání moci a jasně ukázala, jak mohou být nekompetentní názory laika obtížné a dané věci škodlivé.

*„Pan starosta Dr. Kostrakiewicz zase vyslovil přání, abych udělal Žižku agrárního, aby byl p. senátor Udržal spokojen (!!)“*¹⁶⁴

Bohumil Kafka o sporu dost podrobně napsal, z jeho slov vypadá jednání Udržala i Kostrakiewiczze jako prapodivná směs nedostatku sebereflexe, morální slabosti a nekompetentnosti. Dokonce se prý dozvěděl, že Udržal

¹⁶¹ HOJDA, Z.; POKORNÝ, J. *Pomníky a zapomníky*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1996, s. 152.

¹⁶² HORYNA, M. *Národní památník na Žižkově. Komplexní umělecko-historické hodnocení*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1986.

¹⁶³ 17.11. 1935

¹⁶⁴ KAFKA, B. B. *Kafka členům spolku Žižkova pomníku a rozhodčímu soudu odborných znalců o SOŠE JANA ŽIŽKY určené před Pantheon národního osvobození na vrchu Žižkově* Praha: vlastním nákladem, 1937, s. 4.

objednal návrh sochy od sochaře Duška z Tábora.¹⁶⁵ Navíc byl senátor jen čestný člen bez hlasovacího a rozhodovacího práva.

Jisté ovšem je, že vznik podobného sporu byl více či méně pravděpodobný, což vychází ze samé podstaty pomníku jakožto veřejného uměleckého díla, které je většinou lidí také pokládáno za jejich majetek.

*„tato veřejnost, pro památníkový akt jednou zaujatá, (by) nejraději sama celý pomník vytvořila.“*¹⁶⁶

Dostáváme se tu také k jistým opakováním situace vzniklé po výstavě soutěžních návrhů z počátku roku 1914.¹⁶⁷ I nyní se jeví jako nejpřiléhavější tehdy vyslovený názor Otakara Novotného:

*„Masse zalíbilo se diktovati umělcům úlohu velmi těžkou a sama zapoměla, že není s to vyřešiti její ztvárnění.“*¹⁶⁸

Příznačné je, že umělecká komise a odborníci se v zásadě postavili za Kafkův koncept vojevůdce. Definitivně spor ukončila Udržalova smrt ke konci roku 1937.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 11

¹⁶⁶ MÁDL, K.B. Pomník na náměstí. *Umění*. 1931, roč.4, s. 246.

¹⁶⁷ Viz kapitola 2.1.4.

¹⁶⁸ NOVOTNÝ, O. Architektura symbolická. Pomník a Žižkův Pomník. *Volné směry*. 1915, roč. 18, s.

¹⁶⁹ Zajímavé je vyprávění Udržalovi dcery, která vzpomíná, že se její otec nechtěl nechat portrétovat, ale když ho nakonec přemluvily, přál si být spodobněn na koni, ačkoliv na něm nikdy neseděl, a dokonce v pozici, kterou vnucoval k provedení Kafkovi v jejich sporu.

2.2.8. Okupace

*„Té cesty lidstva ku spasení
té ještě dlouho konec není
a než se pouta lidstva zdrtí
je třeba ještě velkých smrtí“¹⁷⁰*

29. září 1938, v den podepsání Mnichovské dohody, zbývalo republice 19 dní do jejích 20. narozenin. V této zlé situaci věru nebylo pomyšlení na slavnostní akty.

Po dobu okupace činnost Sboru řídil prof. ing. Dr. A. Ausobský. Medek i Kostrakiewitcz upustili od aktivit ve Sboru na počátku okupace, předseda Machník se od něj distancoval. Sbor se v husté atmosféře především snažil co nejrychleji investovat co nejvíce prostředků do sjednaných i plánovaných zakázek, dokud nebudou peníze devalvovány nebo zkonfiskovány.

Hitlerovým nařízením byla jakožto majetek armády zrušena administrativní a muzejní budova Památníku Osvobození.¹⁷¹ Změněna byla na německý vojenský archiv – jeho prostory na úpatí Žižkovy hory převzalo gestapo.

V budově se v tu dobu nacházel archiv písemností Sboru, který byl zničen neznámo jak. Část spisů Spolku Žižkova pomníku byla těsně před zabráním budovy nacisty naložena do vagónu, který také odjel do neznáma.

V muzeu se byl i brokát, určený pro výzdobu zdí salonu. Tato skutečnost je zajímavá jakožto důkaz snahy tvůrců Památníku o zdůraznění historické kontinuity. Jejich úcta k slavné minulosti vedla k téměř rituálním praktikám. Modrý hedvábný brokát byl totiž utkán podle kusu látky nalezeného v hrobce českých králů v katedrále sv. Víta. Utkala ho Německá státní textilní škola v Liberci. Jednalo se o sto metrů látky, kterou vedení školy po obsazení

¹⁷⁰ Verše Vítězslava Nezvala z kolumbária Památníku, viz. kapitola 2.2.5.3.1. poznámka 128.

¹⁷¹ Pracovníci muzea a archivu, vesměs bývalí legionáři, byli aktivně zapojeni do odboje přes zpravodajsko-diverzní skupinu Balabána a Mašina s názvem „Tři králové“, která vydávala podzemní časopi, vysílala zprávy do zahraničí, hromadila zbraně atd. Mnoho odhalených odbojářů bylo popraveno nebo. Utýráno k smrti ve vězení.

archivní budovy vyžadovalo zaplatit. Nacisté škole vrátili po urgenci říšského protektora jen 75m.¹⁷²

Sbor mohl díky respektování soukromého vlastnictví okupanty dále pokračovat v aktivitách. Paradoxně se tedy díky průtahům stavebních prací a nepředání Pantheonu státu podařilo zachránit před nacisty mnoho hodnotných uměleckých děl.

19. října 1939 navštívil památník německý generál Friedrici, který pro účel pohřebiště českých i německých významných osob (od dob sv. Václava) požadoval odstranění všeho, „co by uráželo city Němců“. Památník se stal majetkem Wehrmachtu.

20. června 1940 vyšla vyhláška příkazující odstranit vše, co připomínalo československou samostatnost před vyhlášením Protektorátu.¹⁷³ V následujících měsících byly tedy z Památníku odvezeny skulptury a bronzové plastiky ze dveří, svícny, mramorový reliéf státního znaku od Horejce atd., čímž všichni, kteří se této záchrany účastnili, riskovali svůj život. Mozaiky Maxe Švabinského i Pokorného reliéfy se zakryly falešnými stěnami. Nenápadně se pokračovalo v dokončování stavby a podpoře uměleckých prací.

Během války Zázvorka rozpracoval koncept zvětšení Památníku na východní straně o Pamětní síň druhého odboje, již na počátku pojaté prakticky tak, jak vypadá dnes – jednalo se o plán půlkruhové apsidy, která tvořila v půdorysu protějšek kolumbária pod pomníkem Jana Žižky.

Všechny práce byly ukončeny koncem roku 1942, kdy byl Sbor donucen odevzdat Pantheon Národního Osvobození německým orgánům. Během roku 1943 pak Němci odvezli všechny bronzové a mosazné součásti interiéru, dveří, oken, mříží a krytů. Socha okřídleného Génia od Karla Kotrby z čelní stěny Slavnostní síně (osazená roku 1938) byla odříznuta autogenem a odvezena.

172 Po osvobození Sbor usiloval o navrácení ukradené části brokátu přes rok a půl. Látka byla utkána na unikátním stroji, jediném v republice, který byl v tu dobu již nefunkční. Nebylo už tedy možné chybějící kus látkové tapety z tuzemských zdrojů nahradit Viz.: LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985, s. 89

¹⁷³ GALANDAUER, Jan Česká vojenská tradice v proměnách času, Vrch Vítkov v České historické paměti, in: *Historie a vojenství*, 1994, roč. 5, s. 8

Celková škoda způsobená Němci na Památníku činila přes dva miliony protektorátních korun.¹⁷⁴

Ke konci války měli Němci v budově skladiště a před budovou byla postavena protiletadlová obrana s obsluhou.

2.3. Vývoj po 2.sv. válce

*„Pozor však! Na prahu jen vlasti pravé
Stojíme; není dobojováno.
Jsou ještě všude temné síly dravé,
Ostnatých drátů k cíli nastláno.
Jen tedy dál a všichni na svá místa!
Jen do práce a v boj, jenž nelení.
Dál nad námi plá rudá vlajka čistá,
To avantgardní lidské znamení.“*¹⁷⁵

Po válce bylo potřeba zajistit nové prostředky pro znehodnocený fond Sboru. Sháněla se zpět před Němci ukrytá umělecká díla.

Gobelínový baldachýn vyrobený podle návrhu K. Svolinského dílnou Marie Teinitzerové, který měl být zavěšen na čelní stěně Slavnostní síně, a který byl odeslán v roce

1938 do Ameriky, zmizel po domluvení jeho transportu zpět na začátku roku 1948. V roce 2003 byl nečekaně nalezen v Uměleckoprůmyslovém muzeu, kam byl převezen roku 1952 ze sklepa Památníku.

Hlavní byly po roce 1945 dokončovací práce na Památníku – mimo jiné došlo k dostavbě západního kolumbária pod sochou a přístavbě *Pamětní síně*, která navazovala na východní stěnu *Hlavní síně*. Interiér byl projektován opět mramorový s centrální hrobkou *druhého odboje* a mozaikovou výzdobou stěn.

¹⁷⁴ LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985, s. 125.

¹⁷⁵ S.K. Neumann - Čest rudé vlajce

Vnější obklad byl stejně jako u stávající budovy žulový.¹⁷⁶ Přístup k tomuto zadnímu traktu – tzv. seřadiště, mělo být lemováno dvojicí sousoší, počítalo se s kampanilou pro zvon Svobody, který před válkou darovaly americké krajanské organizace.

Většina bronzových a železných součástí musela být obnovena, znovu se odlila i socha Génia.

V roce 1948 bylo objednáno šest tabulí zrcadlového skla do okna pro recepční síň podle kartónů prof. VŠUP Jana Kaplického.

2.3.1. Komunisté a dědictví velkých tradic

„A přišlo zotročení národa, pád státu, okupace. Jako pak zase osvobození národa a vzkříšení republiky nebylo myslitelné bez nejen obnovy, ale vedoucího postavení nás komunistů.

Jen tak velké tradice našeho národa přišly opět ke slovu a k moci, a začalo budování státu tak národního, jakým nebyl český stát od slavné doby husitské.“¹⁷⁷

Budovalo se zde spíše obrovské vězení. Popírání jakýchkoli pozitiv První republiky a snaha o její očernění se provádí díky státní propagandě například o „hanebné předmnichovské kapitulaci“ a období nadvlády „vykořisťovatelů“. Hlavní zásluhu na konci války měl údajně mít Sovětský svaz a komunistická strana. Od počátku se také obyvatelé strašili hrozbou další války, o kterou prý kapitalistický svět usiluje.

Výčet zločinů proti lidskosti, proti morálce a zdravému rozumu, které komunistická strana páchala, by mohl být velice dlouhým a smutným seznamem. Základní charakteristické rysy stylu vlády se samozřejmě ukazují i na změnách Památníku.

21. července 1948 převzal prezident Gottwald záštitu nad Památníkem.

¹⁷⁶ O Pamětní síni viz kapitola 2.3.1.

¹⁷⁷ Nejedlý, Z. Komunisté – dědici velkých tradic českého národa: Okresní výbor komunistické strany Československa, 1947, s.33.

6. září 1948 byly v mauzoleu vystaveny ostatky prezidenta Eduarda Beneše. Termín ukončení aktivit Sboru a dokončovacích prací byl stanoven na výroční 28. říjen 1948, kdy měla být také definitivně instalována Žižkova socha.

14. listopadu 1948 se zde konal smuteční obřad při příležitosti ukládání popele obětí z Osvětlemi.

Státem instalovaný *Sbor pro dobudování Národního památníku na Vítkově* se nadále staral o výzdobu interiérů a navázal na činnosti Sboru předchozího, avšak daleko pomalejším tempem, poněvadž mu byly značně sníženy roční finanční přiděly.

Jedním z prvních činů Sboru byla změněna ideového obsahu *Pamětní síň* aktem přejmenování na *Pamětní síň Rudé armády*. Současně s tím vzniká potřeba změny a přizpůsobení i vnitřních prostor.

Zakázka na osm návrhů pro mozaikové obrazy s rudoarmejskou figurativní tematikou byla svěřena akademickému malíři prof. Vladimíru Sychrovi, který byl za své návrhy vyznamenán *státní cenou Klementa Gottwalda*. Rudoarmějci jsou zde spodobněni mozaikovou technikou, kterou vynalezl Ing. Michail Ajvaz. Její kvality spočívají v vysoké chemické odolnosti. Díky nestejně velkým mozaikovým dílečkům bylo možno sestavit velice plasticky vypadající postavy, které jsou jakoby osvětleny z oken mezi nimi. Sychrovo dílo okomentovala historička umění Jarmila Jindrová jako vyznačující se „*monumentálním pojetím plně plastického tvaru a dokonalou stavbu tělesných proporcí*“.¹⁷⁸ V síni byly také umístěny tři busty generálů, kteří vedli osvobozovací boje v Praze. Karel Kolumek spodobnil Rybalka, Václav Žalud Koněva a Ladislav Kofránek Malinowského.

Do *Pamětní síň Rudé armády* vedou dvojce dveře s reliéfy.

Na jižních dveřích je Lenin a Stalin zasazeni do ztvárněného tématu revoluce v Rusku. Severní dveře jsou zdobeny tematikou osvobození Čech sověty. *Pamětní síň Rudé armády* byla slavnostně otevřena den před 10. výročím osvobození od fašismu.

¹⁷⁸ JINDROVÁ, J. Síň Rudé armády v národním památníku na Vítkově. *Tvar*, roč. 7., 1955, s. 163.

Na začátku roku 1949 Sbor opět vyhlásil dvě soutěže, z nichž ani jednu nebylo možné označit za úspěšnou.

První zadávala ztvárnění válečných obětí a vítězství v podobě dvou soch uzavírajících východní trakt budovy.

Předmětem druhé soutěže bylo osm návrhů mozaikových obrazů symbolizujících vítězství nad fašismem.

Rozhodnutím vlády došlo ke konečnému vyjasnění účelu kolumbária pod sochou¹⁷⁹ – při příležitosti pátého výročí dukelské bitvy sem byly dne 9.října 1949 uloženy ostatky účastníka tohoto boje. Toto uložení provázela monstrózní slavnostní akce spojená s čestným průvodem vojenských jednotek, hrála se píseň *Ktož sú Boží bojovníci*.

U památníku ohlásily fanfáry z opery Libuše příchod Klementa Gottwalda v uniformě vrchního velitele. Na tribuně ho uvítala československá hymna a opět chorál *Ktož sú Boží bojovníci*. V Gottwaldově projevu byl národní Pantheon ještě Památníkem osvobození. Mimo jiné zde jasně zazněl nový, oficiální výklad historie i dějů nedávno minulých, včetně překrucování faktů. Prezident vyzval ke slibu nastoupit na cestu v „*boji proti imperialismu, za mír, demokracii a socialismus, v boji, jehož největší oporou je Sovětský svaz a jeho vůdce, náš největší přítel a učitel – Soudruh Stalin!*“¹⁸⁰

Na vnější stěnu hrobu Neznámého Dukelského hrdiny byl roku 1950 osazen kamenný reliéf státního znaku od ak. soch. J. Nováka. V březnu 1950 se začalo s instalováním Žižkovy sochy.

Pomník byl slavnostně odhalen 17. července při příležitosti 530. výročí bitvy na Vítkově. Slavnosti se zúčastnili členové vlády a její předseda A. Zápotocký, vojenské oddíly s důstojníky, členové socialistického Svazu mládeže, Sbor národní bezpečnosti, lidové milice, žáci vojenských škol Jana Žižky z Trocnova¹⁸¹ a také samozřejmě *zástupy pracujícího lidu*. Slavnost zahájil výstřel s děla a československá a sovětská státní hymna. Generál JUDr. Procházka ve svém úvodním projevu označil Žižkův pomník za symbol boje za lepší řád. Z jeho projevu je patrné, že se socialisté prohlásily bezmála za

¹⁷⁹ Uprostřed místnosti je sarkofág, stěny a dveře jsou zdobeny reliéfy od Oskara Kozáka.

¹⁸⁰ KOHOUT, V. Neznámý Československý voják. *Národní památník na hoře Vítkově*. Praha: Osvěta, 1951, s. 22.

¹⁸¹ „nejmladší nositelé revolučních bojových tradic Žižkových husitských vojsk“ Viz.: *Obrana lidu*. 15/7/1950, roč. 4, č. 164.s.1.

tvůrce pomníku, který byl postaven údajně až díky novému příznivému společenskému uspořádání, kdy bylo *poraženo vykořisťování* a vládne pracující lid. Hlavní projev zde měl ministr národní obrany JUDr. A. Čepička, který mimo jiné řekl :

*„To, co bylo nedosažitelné v době Husově, stalo se skutkem dnes, kdy je nám dopřáno v rámci přestavby lidské společnosti budovat armádu, která zajistí revoluční dílo pracujícího lidu a jeho socialistickou budoucnost. Nikdy nebyl náš lid tak sjednocen a ovládán myšlenkou svornosti jako dnes.“*¹⁸²

Je zde vidět, jak byla oficiální ideologie od počátku založená na překrucování faktů a lžích. Pan doktor jaksi ignoroval to, že svoboda vyznání, za kterou husité bojovali především, byla již dávno naprostou samozřejmostí, a byla právě socialistickým režimem opět prakticky zrušena.

Zajímavé je, že se v oficiálních projevech a člancích z této doby velmi málo setkáváme s pojmem *pravda*, který byl v období První republiky (komunisty stigmatizované označením *předmnichovská*) až nadužíván – operovalo se s ním nejen na etickém ale i estetickém poli.¹⁸³

17. května 1951 došlo k definitivnímu „*zasvěcení*“ Národního památníku na hoře Vítkově. Byly uloženy pozůstatky mrtvých členů KSČ Bohumíra Šmerala, Josefa Hakena, S.K. Neumanna a Bohuslava Vrbenského.¹⁸⁴ Tímto krokem fakticky končí činnost Sboru a památník tak přešel do rukou státu.

*„Nová socialistická společnost, která je nositelem všech pozitivních kvalit předchozích etap, dovršených základní hodnotou ... sociální svobody, mohla organicky ve využití této stavby navázat na předchozí doby. Nová koncepce objektu pochopitelně oslabila kultovní charakter stavby a položila důraz na ... prosazování pokrokového a spravedlivého, proti zpátečnickému a nespravedlivému. Touto demytizací ideové struktury objektu pak proměnila stavbu ve skutečný Národní památník.“*¹⁸⁵

¹⁸² Tamtéž, s. 1

¹⁸³ K pojmu pravda v souvislosti z českou meziválečnou avantgardou a Národním památníkem viz.: WITKOVSKI, M. S. Truly Blank; The Monument to National Liberation and interwar modernism in Prague. *Umění*, 2001, č. 1, s. 42 – 60

¹⁸⁴ O tom blíže viz Národní památník na hoře Vítkově: Osvěta, Praha, 1951, s. 7

¹⁸⁵ HORYNA, M. *Národní památník na Žižkově. Komplexní uměleckohistorické hodnocení*. Praha: Státní ústav

Nová koncepce především popřela a zamlžila předešlý vývoj. T.G. Masaryk byl spojován s fašismem¹⁸⁶, naproti tomu měl ale Gottwald problémy s uznáním existence fašizujícího Slovenského štátu. Legie a jejich zásluha na vzniku samostatného státu byly nejdříve označeny za *mythus*, později se popíral boj legií proti bolševikům v Rusku, a to tvrzením pravého opaku. Vláda vnucovala s plným vědomím lidem lživé názory i na celý smysl dějin. Gottwald prosazoval adoraci masového vraha Stalina atd. Dekadentní morbiditu prokázalo vedení státu při vystavení Gottwaldova těla po jeho smrti.¹⁸⁷

Tyto změny v celkovém pohledu na svět, společně s důrazem na neustálý boj a nutnost radikálních změn, čili naprosté pohrdání jakoukoli tradicí, vedlo nutně k vlně obrazoborectví v celém Československu, tedy také v Památníku Osvobození.

Byly odbrušovány nápisy a tesány nové, instalovaly se sochy a reliéfy s tematikou třídního boje atd. Většinou jde monumentální socialistický realismus, který je cenný spíše svou výpovědní hodnotou než uměleckým zpracováním.

Roku 1962 předalo ministerstvo vnitra do správy ministerstva školství a kultury *Národní Památník na Vítkově*, od té doby je zařazen mezi národní kulturní památky.

1980 byl název ministerstvem kultury změněn na *Národní památník na Žižkově*.

V roce 1983 navštívilo památník 75. tisíc návštěvníků.

Od 1. 8. 1984 probíhala v památníku rekonstrukce, během níž došlo k opravě celého pláště a modernizace technického zázemí. Úkol byl postavit novou, dvouplášťovou střechu a vyspárovat obložení zdí. Smlouvy uzavíral ředitel památníku Stanislav Štefáček. Hlavním investorem bylo ministerstvo kultury ČSR, jehož byl památník příspěvkovou organizací, SÚRPMO a Pražská stavební obnova. Původní rozpočet byl 115 milionů korun. Rekonstrukci prováděla Pražská stavební obnova. Jen samotný pronájem lešení přišel v letech 1984-1989 na šest milionů korun (100 000 měsíčně) a předražené

pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1986, s. 31.

¹⁸⁶ Viz častá tvrzení Zdenka Nejedlého

¹⁸⁷ Viz kapitola 2.3.2.1.

byly i práce, později byla s firmou smlouva zrušena. Po této firmě převzal práce Fasádostav, od roku 1991 pak firma Omega.

Odhady na rekonstrukci vzduchotechniky se v té době pohybovaly kolem sta milionů korun.

2.3.1.1. Mausoleum

„V květnových dnech třetího roku Gottwaldovy pětiletky, ve dnech, kdy dělnická třída československá, kdy všechen náš pracující lid vzpomíná 30.výročí vzniku své rodné, milované komunistické strany Československa, odevzdáváme Národní památník na hoře Vítkově jeho účelu.“¹⁸⁸

Nejmarkantnějšího zvratu ve vnímání stavby se pak Památník dočkal po smrti Klementa Gottwalda 14. března 1953.

Politický sekretariát ÚV KSČ rozhodl, že zde budou trvale vystaveny prezidentovy ostatky. Pozváni byli sovětští poradci se zkušenostmi se stavbou Mauzolea V.I. Lenina v Moskvě. Jan Zázvorka byl vyzván k rychlému vypracování plánů. V té době mu bylo již 69 let, proto si zvolil jako hlavního projektanta ing.arch. Prokopa Kubíčka. Záměr měl být hotov do listopadu 1953.

Stavba mauzolea si vyžadovala mimo jiné i rozsáhlé technické zázemí, čemuž vyhovovala svými dispozicemi pouze Hlavní síň mauzolea s velkým sarkofágem.

Bylo nutné zde vybudovat podzemní laboratoř, místnost lékaře, šatnu, místnost sester, autokláv, sklad a strojovnu. Celkem vzniklo v podzemí devět místností a v přízemí pak Hlavní síň s centrální balustrádou jako ohraničením prostoru pro sarkofág na skleněnou vanu. Uvnitř ohraničeného prostoru byla podlaha zapuštěna o 25 cm a zkonstruováno hydraulické propadliště do

¹⁸⁸ Řeč ministra informací a osvěty Václava Kopeckého při příležitosti uložení prvních mrtvých orgánů. KOPECKÝ, V. Úvodní slovo. in: *Národní památník na hoře Vítkově*. Praha: Osvěta, 1951, s. 7. Viz kapitola 2.3.1.

podzemních místností. Osvětlení bylo v této místnosti nepřímé, mumie prezidenta byla osvícena bodovými světly uvnitř rakve.

Velký důraz byl při stavbě mauzolea pochopitelně kladen na zajištění stálé teploty a vlhkosti prostředí, tedy na vzduchotechniku a klimatizaci. Mauzoleum bylo kolaudováno 6. listopadu 1953.

5. prosince 1953 byla v mauzoleu vystavena mumie Klementa Gottwalda.¹⁸⁹ Přes úpornou snahu týmu 124 osob se Gottwaldovo tělo rychle rozpadalo, až z něj nakonec zbyla jen hlava. Ta byla zpopelněna a roku 1962 uložena do centrálního sarkofágu v Ústřední síni Památníku.¹⁹⁰

Ve vedlejších sarkofázích spočinuly ostatky Antonína Zápotockého a Ludvíka Svobody. Ukládání mrtvých probíhalo až do roku 1989, od roku 1990 byly pak postupně vraceny rodinám zemřelých.

Tragický vliv měla celá záležitost na život pěti mladých doktorů, kteří byli najati, aby převzali péči o Gottwaldovo tělo po sovětských odbornících. Jejich psychika byla narušena neustálým dohledem STB, která si o nich vedla dokumentaci mnoho let po ukončení projektu, ale i tím, že dělali něco, s čím vnitřně nesouhlasili. Navíc šlo o tajný státní úkol a neúspěch by se zřejmě hodně zle vymstil. Mezi doktory a ostatními zaměstnanci mauzolea Klementa Gottwalda byl prý obvyklý sklon k alkoholismu a mnozí z nich byli hospitalizováni na psychiatrii.

¹⁸⁹ Zemřel deset dnů po Stalinovi v březnu 1953. S balzamováním se začalo pozdě - pozdě je při mumifikaci vše od několika hodin po smrti, zde se začalo až po několika dnech, kdy už se dávno zahájil neodkladný rozkladný proces.

¹⁹⁰ Naproti tomu některé prameny spekulují o tom, že byl spíše problémy s neúnosnými náklady a celkovou nechutí v tomto projektu pokračovat. „Záminka“ vyšla z úst prezidenta Antonína Novotného. Viz CHUDÁ, N.; DAFKOVÁ, I. Posmrtný život Klementa Gottwalda připomíná téměř hororový příběh. *Olomoucký den*. 2003, roč. 14, č. 81.

2.4. Národní památník po roce 1989

„Ideologické významy stavby, vzájemně se svářící a nejspíš také nedostatečně zakotvené ve skutečném národním sebevědomí, zůstaly vyřčeny kamsi do prázdna na okraji onoho „textu“, kterým je město.“¹⁹¹

Vývoj po listopadu 1989 není předmětem této práce. Proto je zde běh událostí nastíněn pouze ve zkratce.

Po roce 1989 se objevila jistá snaha památník rehabilitovat.

V roce 1991 byl uspořádán konkurz na využití Národního památníku, jenž nabízel příležitost bezplatného užívání.

Smlouva byla sepsána s Vratislavem Čekanem a jeho společností Žižkov 2000. Památník byl využíván například k propagačním a komerčním akcím pod záminkou kulturních projektů.¹⁹²

Koncem října 2000 byla vyhlášena ideová soutěž na budoucí podobu Vítkova vrchu. Zástupci ministerstva kultury, magistrátu a Prahy 3 posuzovali 13 návrhů.

Jako nejlepší byl vybrán projekt, který vypracoval Tomáš Turek s Mikulášem Vavřínem a Janem Červeným. V něm autoři oprášili nápad rozhledny. Navrhují zbourat Síň Rudé armády a postavit schodiště vedoucí z východní strany památníku na jeho střechu. Dále projekt obsahoval úpravu cest ve svahu kopce, výstavbu širokého schodiště z Karlína, dvě letní restaurace ve stylu letenského záměčku, dětského hřiště atd. Třetí cenu získal minimalistický projekt Ivana Kroupy, který by si na temeni vrchu představoval antické lázně

Jan Linhart a Martin Rössler obdrželi druhou cenu za návrh lanovky od Armádního muzea a například také tramvajové trati i po hřebeni.

V roce 2001 přišel generální ředitel Národního muzea Milan Stloukal s plánem multimediálního muzea české státnosti.

¹⁹¹ MACURA, V., Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony. Praha: Pražská imaginace, 1993, s.55.

¹⁹² Naopak zde například byla výstava projektu BKS - Bude Konec Světa - Františka skály. Dva měsíce ležla z hrobů monstra.

První veřejné diskusní fórum v únoru 2001 moderuje Martin C. Putna. Mimo jiné navrhuje zbourat dostavbu z 50. let a miní tím apsidu Síně Rudé armády, kterou Zázvorka rýsoval už v roce 1942 pro druhý odboj.

9.5. 2001 se pořádala v Prezidentském salónku diskuse „Architektura ve službách ideologie“, kterou pořádalo občanské sdružení Vítkov.

Zúčasti zástupců radnice, Československé obce legionářské a ministerstva obrany proběhla prezentace záměru budoucího využití.

Vojenské pohřebiště zde bylo obnoveno aktem pohřbu generála Aloise Eliáše a jeho manželky Jaroslavy Eliášové dne 7. května 2006¹⁹³ Konal se zde státní pohřeb se všemi poctami, urny manželů byly uloženy v kolumbáriu Národního památníku.

V současné době probíhá rekonstrukce (fyzická i ideová). Oficiální zpřístupnění Národního památníku je naplánováno na 28. října 2009.

¹⁹³ Byl zatčen gestapem 27. září 1941, popraven 19. června 1942.

3. PŘÍLOHA

3.1. Jan Zázvorka

*21.1. 1884 Praha — † 27.5.1963 Praha

1902 – 1905 studoval na Uměleckoprůmyslové škole v Praze architekturu u Jana Kotěry, v jehož ateliéru byl po absolvování studia zaměstnán (souběžně s Gočárem, Janákem a Machoněm) až do 1. světové války (1907-1914).

Za války bojoval jako člen československého zahraničního odboje v Rusku (1914-1920).

Od roku 1920 byl šest let zaměstnán v projekční kanceláři stavitele ing. Josefa Záruby – Pfeffermanna v Praze.

Za návrh Národního památníku získal roku 1937 Grand Prix na pařížské výstavě Exposition internationale des Arts et de Technique a byl také zvolen členem České akademie věd a umění.

Byl jedním ze zakládajících členů Svazu architektů ČSR, členem Jednoty umělců výtvarných, Sdružení výtvarných umělců Mánes, Společnosti architektů a Jednoty pro dostavbu chrámu sv. Víta.

Dvakrát mu byla udělena Státní cena Klementa Gottwalda, a to v roce 1951 a 1954.

Realizace jeho projektů jsou především v Praze.

1929 – společně s Kerhartem staví Štefáníkův dům (Sokolská 486)

- účastníkem soutěže na Živnobanku na Příkopech (oceněn)

S Kamilem Roškotem pracoval na návrhu ministerstva vnitra na Letné (realizováno v roce 1939)

Jeho dílem je:

- pomník Zborovské bitvy a pomník legionářů v Terronu ve Francii
- Kofránkova vila v Praze – U Hadovky 1495-6 (stavěná v letech 1928-1929), stejně jako Památník Osvobození je směsí inspirací z klasicismu a purismu

- Činžovní domy v těchto ulicích:

Heřmanova 836 (1926-1927), Bílá 1615 (1930), Komunardů 1467 (1930-1931), Šimáčkova 1450 (1930-1931), Hradeckých 882 (1930-1931)

- 1953-1956 pracoval společně s Ladislavem Žákem na plánu nádraží

Praha-Smíchov

- Vily v ulicích: Šejnická 1547 a Nad Rokoskou 909 (1936-37), Na Zlatci 85 (1927)

Posledním dílem Jana Zázvorky byl projekt hotelu Mědínek v Kutné Hoře (1956), na kterém s ním spolupracoval J . Koptík.

3.2. Bitva na Žižkově hoře 1420

Pramenů, popisujících utkání křižáckých rytířů s husity na hoře Vítkov je mnoho, ve většině případů se ale až na určité detaily téměř shodují.

Za nejzávažnější rozdíl považuji tvrzení ohledně počtu obránců Žižkova opevnění Vítkova, jelikož evidentní nesmysl o necelých třiceti lidech, držících v šachu několikatisícovou armádu, je zjevným projevem nedostatku soudnosti, a povětšinou je možné se s takovými údaji setkat v populárně-naučných statích, které vznikaly za socialistické éry, a od kterých je po roce 1989 přebírali ne příliš důslední autoři.

Vzhledem k zaměření této práce se domnívám, že studium a srovnávání kronik a autentických pramenů, pojednávajících o událostech z roku 1420, není pro sledovaný záměr tak podstatné.

Následující text tak vychází především z Palackého Dějin národa českého a článků a publikací prof. Urbánka, v jehož badatelskou činnost jsem pojala největší důvěru, ač je z jeho prací poznat jeho velice kladný vztah k husitskému hnutí a jeho obdiv k osobnosti Jana Žižky.

Pro zajímavost uvádím jím zjištěné podrobnosti, které jsem si z pochopitelných důvodů však nemohla stoprocentně ověřit.

Počátek všech námi sledovaných událostí na Vítkově se odehrál na Vratislavském sněmu v roce 1420. Zikmundovi bylo tehdy zcela jasné, že pokud chce Čechům právoplatně vládnout, má dvě možnosti – buď přijme husitské požadavky na svobodný výklad bible a tudíž přijímání pod obojí, nebo bude muset Prahu násilím dobýt. Zikmund požádal na sněmu papeže Martina V. o vyhlášení kruciády proti kacířským Čechům.

Bylo mu vyhověno dne 1. března 1420 vydáním bully „*Omnium plasmatoris domini*“, kterou byl do boje burcován celý tehdejší křesťanský svět. Bulla byla slavně prohlášena právě ve Vratislavi papežským legátem Ferdinandem, biskupem Luckým, a to dne 17. března 1420.

„...ana slibnou lži odpustkův vábí a bouří prý němce,
přirozené Čechův nepřátely, k tomu, k čemuž oni sami již dávno chut' mají,
aby totiž vykořenivše národ český, usadili se v zemi jeho sami.“¹⁹⁴

Celkový počet křižáků i Žižkových bojovníků se různí, Palacký uvádí, že hlavní voj, který přišel obléhat Prahu, čítal 100 tisíc jezdců a pěšáků pobírající žold. S Žižkou údajně táhlo z Tábora na pomoc Praze asi 9 tisíc lidí.¹⁹⁵ V Urbánkově značně citově zbarvené studii, která je však bohatá na zajímavé detaily a upřesnění, se dočítáme o přítomnosti čtyřiceti knížat a pětatřiceti různých *kmenů národních* z tří desítek království.¹⁹⁶ Kruciády se zúčastnili i čeští rytíři, naopak Italové a Skandinávci ve výpravě přítomni nebyli.

Aby nedošlo k odříznutí a vyhladovění města kompletním obležením, rozhodl se Žižka po neúspěšné akci u Hradu rozbít své ležení před městskými branami a opevnit Vítkovu horu.¹⁹⁷

Ještě než se třicetitisícová armáda křižáků přesunula od Zbraslavi do Ovence (Bubenče), Letné a Buben, podařilo se husitům shromáždit dostatečné množství zásob do pražských měst, a obsadit Vítkov.

Žižka přehradil temen vrchu na nejužším místě, kde nechal vytvořit příkop s náspem, zde také nakázal zbudovat dva sruby, jištěné třemi mělkými příkopy s kamennou zdí. K obraně byla využita i kamenná viniční věž na jižním svahu.¹⁹⁸

Zikmundova strategie byla jasná – rychle obklíčit Prahu a spojit se s posádkami uvnitř města a pokud možno bez boje donutit město ke kapitulaci.¹⁹⁹

Nevýhoda obřího křižáckého vojska však byla v tom, že čím větší bylo, tím kratší dobu bylo pro Zikmunda únosné ho vydržovat. V táborech rytířů byl

¹⁹⁴ PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha: Nakladatel B.Kočí, 1926, s. 540.

¹⁹⁵ *tamtéž*, s. 548

¹⁹⁶ URBÁNEK, R. *Bitva na Vítkově. K položení základního kamene pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově dne 28. června 1920*. Praha: Spolek pro zbudování pomníku Žižkovi na vrchu Žižkově, 1920, s. 14.

¹⁹⁷ Žižka se snažil obležet a vyhladovět Pražský hrad

¹⁹⁸ MAHLER, O. *Vítkov 1420 – Žižkov dnes*. in: *Staletá Praha*. 1984, roč. 14.

¹⁹⁹ Tomu by nasvědčovala poměrně dlouhá nečinnost křižáckých vojsk rozložených na Sever od Vítkova. Křižáci totiž počali obléhat město již 30. června, ale dva týdny se prakticky nic nedělo, opravdové boje začali až 12. července, kdy byl podniknut zkusmý útok na Kartouzích. Několik tisíc jízdních 13. července vyjelo z ležení na levém břehu Vltavy k testovacímu útoku na Poříčskou bránu přes Špitálské pole. Nedisciplinovaní obránci hradeb se nechali vylákat před město a utrpěli krvavou porážku.

silně pocíťován nedostatek zásob, na rozdíl od Prahy, kde scházela pouze sůl, a to především díky volné cestě na Kutnou Horu, kterou kontrolovali husité.

Pokud chtělo vrchní velení válečné rady křižáků²⁰⁰ zaútočit po ose Špitálské pole – Poříčská brána – Staroměstské náměstí, což byl nejvýhodnější a nejkratší směr, muselo nutně řešit opevnění na Vítkově.

Bylo nutné zaútočit na husity z východu (od Ohrady), nemohla se zde ale nasadit těžká jízda ani příliš využít výhodu početní převahy. Šlo spíše o úkol pro lehkou jízdu a pěchotu.

Úloha zmocnit se Vítkova připadla na německé vojáky – voj míšenského markraběte a rakouského vévody. Ti ale udělali zásadní chybu, když zcela schematicky nasadili proti husitům těžkou jízdu.

Všeobecný útok na město byl tedy zahájen 14. července 1420 odpoledne útokem zhruba osmi až devítitisícového voje jízdy proti srubům na Vítkově.²⁰¹ Urbánek upřesňuje, že se jednalo o neděli po čtvrté hodině. Také pokládá ostatní pohyby Zikmundových vojsk za kamufláž, mající odvést pozornost obránců od hory Vítkov, o kterou šlo v první řadě, o čemž svědčí i fakt, že se čekalo na dobytí hory.

Míšenští při prvním útoku dobyli dva příkopy a opevněnou viniční věž. Údajně bylo zajato na sto Čechů. Poté nastal boj o východní srub, který byl bráněn pouze 26 muži, dvěma ženami a jednou dívkou, která záhy padla.²⁰² Tisícinásobně menší osádka držela opevnění, dokud nepřijel s posilou sám Žižka, který byl také v bitvě málem zabit.

Ve chvíli největší krize, kdy obraně srubů došel prach a šípy, přišla na pomoc posila cepníků a dav lidu v čele s knězem Vítem Úpickým, nesoucím svátost. Nečekaný útok do boku útočníků vedený z jižního svahu způsobil v řadách křižáků takovou paniku, že se mnoho z nich dalo na útěk.

Zpět nebyl ústup možný přes velké vlastní davy, které se tlačily kupředu. To vše způsobil rozkladnou vlnu celého útoku, neboť vojáci v nastalém chaosu prchali z jihu na sever, kde se většinou zřítily z příkrého

²⁰⁰ Ital Pippo Spano z Ozory, vrchní velení měl Zikmund.

²⁰¹ LEDVINKA, V., PEŠEK, J. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000.

²⁰² jak se traduje, házela kamením a sudlicemi. Měla také křičet: „Neslušit se věrnému křesťanu couvat před Antikristem!“ URBÁNEK, R. *Bitva na Vítkově. K položení základního kamene pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově dne 28. června 1920*. Praha: Spolek pro zbudování pomníku Žižkovi na vrchu Žižkově, 1920, s. 21.

Motiv dívky, házející kámen, se v roce 1913 pak objeví na jednom z návrhů na Žižkův pomník.

srázu, přičemž s sebou strhli vlastní stoupající voje. Navíc byl svah ostřelován z karlínského špitálu sv. Pavla.

„....velmi hustě na lid královský stříleli, až v něm ulice prý udělali...“²⁰³

Tím vznikl obrovský zmatek na Špitálském poli, většina křižáků se dala plna hrůzy na útěk a snažila se přebrodit řeku. Proti nim ale vyběhli Pražané od Poříčské brány a zabíjeli ty, kteří se sami neutopili, a těch bylo údajně tolik, že se o ně *zastavila řeka*.

Druhý den po vítězné bitvě Žižka nařídil pro jistotu vybudovat větší příkopy, zdi a víc srubů. Již tehdy se ujal název Žižkov pro bojiště a tvrz na něm.²⁰⁴ Tato příprava k odražení nového útoku však nebyla nutná, neboť výprava proti Čechám skončila totálním rozkladem křižáckých vojsk, zapříčiněným nejen krachem vidiny kořisti z dobytého města, která byla přislíbena jako žold, ale nemalou měrou i velmi špatným zásobováním. Nicméně vojákům chyběla hlavně motivace, v jejich táborech vypukaly ostré spory, převážně mezi Čechy a Němci, které pak symbolicky vyvrcholily velikým požárem již neúnosného množství nechutného odpadu v ležení.

Posléze došlo k rychlému samovolnému rozchodu vojska. Tomu přispěl Zikmund také tím, že již nezavelel k hlavnímu útoku proti Praze, ale začal vyjednávat, což způsobilo odpor i husitských radikálů a také tím posouval možné vítězství do neznáma.

28.července se Zikmund nechal spěšně korunovat a za pět dnů opustil Hrad. Znovu se pak vrátil až za šestnáct let. Před tím ještě ukradl poklady z katedrály sv. Víta, baziliky sv. Jiří a z Nového hradu u Kunratic, které posloužily jako žold.

²⁰³PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha: Nakladatel B.Kočí, 1926, s. 550

²⁰⁴Místu se také v té době říkalo například Kalich nebo Bojiště apod., později se však vžil název Žižkova hora, německy například Žižkaberg

3.3. Bitvy na Žižkově hoře po roce 1420

Vítkov byl po těchto událostech významněji zapojen do válečných dějin ještě v 17. a 18. století, kdy se na něm často odehrávaly různé vojenské akce.

V roce 1608 zde vznikl srub se silnou posádkou a děly namířenými proti vojsku bratra Rudolfa II. Matyáše, ale nakonec se z děl nestřílelo. Zato v květnu 1639 ho obsadili Švédové se svou dělostřelbou proti městu pod velením J. Banéra a podruhé v červenci 1648 pod velením generála Wittemberga, tehdy byla odtud Praha skutečně ostřelována.

Žižkova hora figurovala i v obou slezských válkách. Francouzi se zde snažili zabránit Rakušanům v obklíčení města po vratislavsko-berlínském míru, což se jim ale nepovedlo a roku 1742 museli odejít.

Během obléhání Prahy Prusy při sedmileté slezské válce zde bylo umístěno pruské dělostřelectvo Bedřicha II. pod velením maršála Browna, jehož baterie postavené na Vítkově, na Pankráci, na Mrázovce nad Smíchovem a na Andělce ve Starých Střešovicích způsobily Praze velké škody.²⁰⁵ Pruské vojsko pak obsadilo vrch ještě v roce 1866, další vývoj je pak již úžeji spjat s vývojem žižkovské obce.²⁰⁶

²⁰⁵ Ostřelování Prahy, především obytných domů a kostelů, trvalo od konce května 1757 téměř tři neděle. Bylo vypáleno 60tisíc dělovek, 22tisíc granátů a 500 zápalných střel. Poškozeno bylo 880 městských domů, což byla asi čtvrtina tehdejšího domovního fondu, včetně zničení části sv. Václava.

²⁰⁶ Šesták, Z. jak se ze Žižkova stalo velké město, : Akademia, Praha, 2008, s. 124

3.4. Karel Hartig a patriotismus na Žižkově

Karel Hartig (* 4.5. 1833 Sedlčany - † 12. 8. 1905 Praha), je považován za zakladatele Žižkova. Konkrétní akt založení vznikajícího města je spatřován ve vypracování polohopisného plánu s parcelací pozemků mezi Vídeňskou silnicí (dnes Husitská a Koněvova) a vrchem sv. Kříže z počátku roku 1865. Majitelkou těchto pozemků a statku Pražačka, ke kterému patřily, byla Marie Stomeová, pozdější Hartigova tchyně.²⁰⁷

Hartig byl jedním z kupujících nově rozparcelovaných pozemků a v letech 1866 – 1869 projektoval a vystavěl několik domů, kterým dal jména po slavných postavách husitského hnutí (U Jana Žižky z Trocnova, U Božích bojovníků apod.). O jeho významu jakožto stavitele pro rozvoj Žižkova svědčí mimo jiné i to, že mezi mnoha těmito budovami je i žižkovská škola a radnice.

208

Byl to vskutku aktivní měšťan a vlastenec – stál u zrodu Hlaholu, Sokola, Umělecké besedy, Spolku pro zbudování Husova pomníku v Praze, Družstva Národního divadla. Byl také členem Spolku architektů a inženýrů v Čechách (od roku 1871, vystoupil v prosinci 1877).

Ve zprávě policejního ředitelství v souvislosti s Hartigovou žádostí o rehabilitaci trestu za urážku člena císařské rodiny (které se měl dopustit v roce 1865 a za což byl také odsouzen k šesti týdnům žaláře), byl vylíčen jako *„zuřivý, vládě nepřátelský živel, patřící k těm individuím v Praze, která pod pláštěm vlasteneckého blouznění holdují rusofilství, hraničícímu s velezradou. Hartig, vyhlášený demagog této země, svým veškerým jednáním budí nejen nechuť, nýbrž přímo nenávisť vůči nynější vládě, což dává nepokrytě najevo...I po odsouzení v r. 1866 žije v blahobytu a má vlastní kočár.“*²⁰⁹

Za takový posudek by se zajisté Hartig nestyděl, trestu se však nevyhnul.

²⁰⁷ V roce 1867 jich již bylo prý celkem 60. Viz: Mikota, M. Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století: KLP, Praha, 1996

²⁰⁸ Tamtéž, s. 10.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 13

Podle Milana Mikoty inspirovala Hartiga k nápadu vybudovat pomník Janu Žižkovi na Vítkově národní manifestační akce Sokola na Žižkově poli za účasti Dra. Julia Grégra.²¹⁰

V roce 1870 Hartig založil a stal se předsedou mladočešského politického spolku *Občanská beseda v Žižkově*, proti kterému se v roce 1876 zformovala proněmecká opozice *Občanský klub pro opravy v královských Vinohradech I.*, jejíž stanovy byly schváleny pod novým názvem *Občanský spolek pro opravy v Žižkově* v roce následujícím.²¹¹

Ve volbách v roce 1881 zvítězila národně svobodomyšlná (mladočešská) strana Pokrok (opoziční strana nesla název Pravý pokrok) a Karel Hartig se stal členem obecního zastupitelstva. Z funkce svého postu podal v roce 1882 návrh na pojmenování prvních deseti ulic a náměstí v žižkovské čtvrti. „*Nejsouce ještě sto, abychom velikým mužům stavěli velkolepé důstojné pomníky, ctíme tímto způsobem ne méně památku jejich, vzbuzuje se tím uvědomění národní a šlechtí ona láska k vlasti, národu a pravdě, která z národu našeho v době husitské učinila národ hrdinů.*“²¹²

Hartig také v roce 1870 založil Občanskou záložnu v Žižkově, která již od roku 1872 přispívala na stavbu Žižkova pomníku. Financovala 1,5 metru vysoký model sochy Jana Žižky se zdviženým palcátem od sochaře F. Heidelbergera, náčelníka žižkovského Sokola. Socha měla původně stát na Prokopově náměstí. Položení základního kamene navrhl Hartig na výroční valné hromadě Sokola²¹³.

Počátkem roku 1875 byl hotov sádrový model, který byl slavnostně odhalen u příležitosti oslav 10. výročí založení Žižkova dne 6.3. 1875 - kde jinde než v hostinci, konkrétně U Prokopa Velkého na Prokopově náměstí.

²¹⁰ Tamtéž s. 16.

²¹¹ Mezi lidmi nazývaní *Opraváři*. Členem byl především pozdější starosta Wertmüller, kterému však jeho působení na Žižkově značně ztěžoval jeho špatně utajovaný německý původ (uměl velmi špatně česky) a hlavně negativní přístup celého spolku k husitskému a demokratickému rázu Žižkova, díky čemuž se stal vděčným terčem karikatur a anekdot. Převážně šlo o členy strany Pravý pokrok, účastníci se voleb do obecního zastupitelstva v Žižkově v roce 1871. Tito pánové pak velmi často podávali nejrůznější stížnosti k vládním úřadům na žižkovské vedení a především Karla Hartiga.

²¹² Některé názvy ulic a náměstí se dochovaly dodnes. O tom blíže: MIKOTA, M. Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století. Praha: KLP, 1996, s. 17.

²¹³ Mělo to být 31.3.1874.

Později však Hartig kvůli obvinění z podvodu a způsobení bankrotu záložny podal rezignaci. Jako nástupcem byl sice zvolen jeho přítel Jan Nepomuk Richter, ale jen na jeden den, pak bylo zastupitelstvo rozpuštěno.²¹⁴ „*A tak ryze Českému Žižkovu byla za neslýchaného nátlaku vlády vnucena německá správa.*“²¹⁵

Třetím starostou Žižkova se stal 11. 10. 1879 Wartmüller, čímž radnici ovládli na Žižkově nenávidění a zesměšňovaní *Opraváři*. Ti se zasloužili o vyšetřování ředitelství výboru Občanské záložny v Žižkově, jež byl hlavní oficiální příčinou rozpuštění zastupitelstva.²¹⁶

Po předchozím zastupitelstvu bylo také nutno řádně uklidit symboly jejich smýšlení, a tak došlo k přemístění modelu sochy Jana Žižky z čestného místa do kouta zasedací síně. Na Hartlův rozkaz byly odklizeny také busty Jiřího z Poděbrad, Karla IV., Jana z Husi a Jana A. Komenského. Naopak byly zakoupeny a vyvěšeny portréty císařské rodiny, čímž nové vedení dalo jasně najevo svůj politický postoj. Důkazem o tom, jak mocná síla působení se přikládala manipulaci s těmito artefakty je fakt, že dal Wartmüller dal v roce 1881 opravit model Žižkovy sochy od Heidelbergu a vrátil ho na původní místo, čímž chtěl pravděpodobně klidnit vztahy s mladočešskou opozicí.

17. 7. 1882 svolal Wartmüller ustavující valnou hromadu *Spolku pro zbudování pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově* (dále jen Spolek). Za mocného svolávající slávy byl prvním starostou zvolen Karel Hartig a do výboru byli zvoleni také ostatní členové Besedy (J. Richter, Dr. J. Zelenka, L. Zeman atd.).²¹⁷

15.2. 1883 se Karel Hartig vzdal všech veřejných funkcí, v témže roce se stěhuje ze Žižkova. V roce 1884 se rozešel spolek *Opraváři*, někteří jeho členové založili v listopadu 1885 Klub voličů na Žižkově, jehož programem bylo mimo jiné i pokračovat v útocích na osobu Karla Hartiga.

²¹⁴ V tomto jediném dni byla schválena žádost o povýšení Žižkova s jeho 19 549 obyvateli na město. Císař pak toto přání uvedl v právní realitu 15. května 1881.

²¹⁵ A to hlavně díky c. k. správnímu komisaři Janu Hartlovi. Viz: MIKOTA, M. *Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století*. Praha: KLP, 1996, s. 35.

²¹⁶ Vyšetřování trvalo více než rok a skončilo 24.6.1879 zproštěním obžaloby všech obžalovaných (K. Hartig, nebo např. F. Borový) ze zločinu podvodu a přečinu zavinění úpadku záložny.

²¹⁷ Poté, co se stal Žižkov městem, byla Občanská Beseda přejmenována na Měšťanskou Besedu v Žižkově.

*„Hlavním strůjcem všeho ostouzení Žižkova jest bývalý starosta obce (...) starý, úlisný Hartig, který žene žižkovskou oposici do těch největších krajností. (...) Prodal draze žižkovské obci místo na školní budovu se slibem (...) že daruje obci náměstí. Když byl nucen odstoupit (...) věnovací listina se ztratila a s ní i parcelační plány (...) z trucu, aby činiti mohl obci zbytečné nesnáze a útrapy.“*²¹⁸ Hartig v odpovědi z Národních listů upozorňuje, že se právě kvůli podobným útokům odstěhoval ze Žižkova na Vinohrady. *„Než ani to nezmírnilo zuřivost mých pronásledovatelů (...) nejvíce sobě libují v připomínání úpadku záložny žižkovské, který oni sami hlavně zavinili, vykořistivše dříve ústav peněžní, podryli a uštvali ho, v nejkritičtější době krise všeobecné, aby se sprostili svého věřitele a přes trosky jeho pomocí vlády ústavácké, obecní správy se domohli. (...) kdežto moji odpůrcové žižkovští se jen pomocí hlasů německých učitelů a továrníků proti české oposici udržují (...)“*²¹⁹

V roce 1897 přestal podnikat a založil Spolek majitelů domů na Královských Vinohradech.

²¹⁸ Předměstské listy 15.1. , 5.2, 19.2. 1887 in: MIKOTA, M. *Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století*. Praha: KLP, 1996, s. 37.

²¹⁹ Národní listy 20. 1. 1887 in: Tamtéž, s.38

3.5. Žižkov

Do devadesátých let 19. století byl Vítkov snad nejzanedbanějším místem pražského okolí. Až na malou část se soukromými zahradami „...tu byla jen ubohá pole, místy docela neobdělávaná a bídné pastviny.“²²⁰

Temeno vrchu bylo odkoupeno roku 1878 za účelem parkové úpravy a v letech 1879 a 1880 zalesněno stromy a křovím. Roku 1891 tu vznikl jeden ze tří žižkovských veřejných sadů, toho času největší v Praze i okolí.²²¹

Ani pod Žižkovou horou se od roku 1420 do 19. století v zásadě moc nezměnilo. Vinice zde upadaly vinou častých válečných operací a především třicetileté války. V roce 1843 zde bylo 68 samot s 169 obyvatel, rokem 1848 byly viničným horám odebrány poslední výsady.²²²

23. června 1817 vzniklo na místě volného zahradního prostoru bývalého Špitálského pole (Růžodolu) předměstí Karolinenthal – od třicátých let pak nazývané Karlín. Nejednalo se ještě o obec – obyvatelé spadali pod jurisdikci řádu křížovníků s červenou hvězdou.

Kolem roku 1843 zde bydlelo ve 174 domech 2 502 osob. V téže době byl počet obyvatel uvnitř pražských hradeb rovných 112 tisíc.²²³

Na ploše budoucího Žižkova zatím téměř nikdo nebydlel, a tak zde roku 1825 mohli dva Francouzi, obchodník Luis Sellier a chemik Bellot, s klidem postavit továrnu na výrobu perkusních zápalek k puškám na bázi třaskavé rtuti („Kapslovnu“), která se později stala jednou z největších v celé Evropě.

Velké změny celé oblasti pak nastaly až se zahájením provozu železnice na Olomouc roku 1846 a zbudováním tratě z Nádraží Františka Josefa na západním úpatí kopce, která se napojila na olomouckou dráhu.

Největší stavební ruch v okolí Žižkova vrchu započal rokem 1866, kdy byla Praha prohlášena otevřeným městem.

Nejdříve se začalo stavět podél cesty na Vídeň, lemující jeho jižní svah. Postupující živelná, nekoncepční zástavba byla už v době svého vzniku často

²²⁰ PUDR, J. *Stavební vývoj Žižkova v 19. století*. Praha: Technické knihkupectví a nakladatelství, 1948, s.3.

²²¹ Jednalo se plochu o výměře přes třicet tisíc metrů čtverečných. Úprava probíhala v letech 1890-1898 podle návrhu Františka Thomayera. Tamtéž, s. 26

²²² AUGUSTA, P. *Knihy o Praze 3*. Praha: Milpo, 1994.

²²³ Další údaje a podrobnosti o počtech obyvatel viz např.: LEDVINKA, V., PEŠEK, J. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000, s. 491

kritizována. Nedostatky byly spatřovány jak v samotné kvalitě domů (je smutným faktem, že nové žižkovské domy trpěly silnou autodestrukční tendencí), tak v celkovém pojetí urbanizace. Žižkovským stavitelům bylo vytýkáno, že ve snaze o co největší zisk opomíjejí zásadní městotvorné prvky. Jednou z nejevidentnějších chyb bylo neřešení vznikajících náměstí umělecky. Nová náměstí na kritiky působila, jakoby vznikala spíše z nemožnosti zbylé místo zastavět domy.²²⁴

Roku 1873 byla zbourána Poříčská brána a od 20. července 1874 se začalo s demolicí od Poříče směrem na Florenc. Po zbourání většiny hradeb bylo roku 1875 zrušeno i demoliční pásmo před nimi.²²⁵ Těmito kroky byla nastartována nejen pražská, ale hlavně předměstská zástavba.

První snahy o konceptuální řešení rozšíření zástavby za hranicemi města vzešly od městské statistické komise roku 1870 a další pak ze Spolku architektů a inženýrů v Království Českém (členy byli například Josef Schulz, Ignác Ulmann a Josef Wiehl, ale i Žižkovan Karel Hartig). Společná jim byla snaha zamezit živelné zástavbě, důraz byl kladen zejména na racionální propojení předměstí a města prostřednictvím určitého promyšleného plánu. Uvažováno bylo také o spojení celé předměstské aglomerace, a to v době, kdy se předměstí teprve formovalo.⁵

Na počátku 80. let dozrála situace s rostoucími periferiemi do bodu, kdy se začalo vážně jednat o rozšíření Prahy.

Ze začátku šlo hlavně o napojení Královských Vinohrad a Žižkova na plyn a pitnou vodu, avšak bylo jasné, že nejlepším řešením, které by prospělo celkové modernizaci aglomerace, by byla spojená Velká Praha.

Roku 1875 se od obce Královské Vinohrady (vzniklé roku 1867) odtrhl Žižkov jako královské Vinohrady I. Staronovým starostou se stal dne 22. 3. 1876 Karel Hartig. Když František Josef povýšil 15. května 1881 žižkovskou obec císařským privilegiem na město, bydlelo na Žižkově již 21 212 obyvatel. Zákon o sloučení obcí sousedících s Prahou ze 6. února 1920 vstoupil v platnost 1. ledna 1922, a připojoval k Praze celkem 37 obcí.

²²⁴ Například Jan Sedlák ale koncepci malých náměstí hodnotí kladně. Viz SEDLÁK, J. Krajina ve městě in: *Praha 3; Urbanismus; Architektura*. Argo, Praha, 2008, s. 44.

²²⁵ Šlo tu o prázdný, 1140 metrů široký pás, kde se mohly stavět pouze dočasné budovy, a to na povolení vojenské správy.

4. VÝZKUM

Tato práce je především zaměřena na proces vzniku Národního památníku a souvislosti se společenskou situací dané doby. Jako alternativní způsob zhodnocení významu památníku pro společnost současnou, byl proveden malý²²⁶, kvalitativní výzkum formou dotazníku zaslaného e-mailem.

Součástí otázek v dotazníku byla asociační hra. Respondenti měli uvést alespoň pět slov, které je napadnou v souvislosti s Národním památníkem. Zajímavé bylo, že většina dotázaných uvedla Žižku a Gottwalda nebo komunisty, ale první republika byla zastoupena pouze v jedné odpovědi („Masaryk“).

Dotazovaní měli také vyjádřit svůj první dojem ze stavby. Zde záleželo na tom, zda byli uvnitř či nikoli. Pokud ano, celkové hodnocení stavby bylo pozitivnější. Jinak je zmiňována chladnost, monumentálnost, jejíž emocionáln odezva je povětšinou hodnocena jako určitý pocit úzkosti.

„Stavba po celou dobu působila jako chladná, nepřístupná, strážkyně děsivého tajemství. Omšelost interiéru kontrastovala s jeho uměleckým bohatstvím.“

Vesměs ale také panovala shoda v kladném ocenění Žižkovi sochy a to především z bezprostřední vzdálenosti, kdy pak budova Památníku byla vnímána spíše jako podřízená soše až nadbytečná.

„V první řadě asi záleží odkad se na památník člověk dívá. Ze Žižkova působí budova památníku oproti pomníku neúměrně velká. Čím je však člověk blíž tenhle poměrový rozdíl se trošku smazává. Z blízka už socha jakoby zastiňovala budovu. Kombinace materiálů mi nepřijde tak hrozně neestetická. Chladný kámen a momentálně zelený bronz. Až na použití lva zespoda památníku, to se mi nelíbí. A vlastně celá zadní budova se k soše moc nehodí.“
„Socha Jana Žižky celou tu stavbu zlidšťuje. Naddimenzované přirození Žižkova vraníka pokládá průměrnému divákovi řadu existenčních otázek. Toto spojení si na nic nehraje, je tím čím je...jednoduše největší jezdeckou sochou muže, který se proslavil v boji proti dalším maskulinním samcům.“

²²⁶ Dotazníků bylo vyplněno celkem 15. Respondenti jsou mladí lidé do 30.let

Respondenti byli tázáni na ideový obsah Památníku, co podle nich má Památník vyjadřovat. Nejvíce byla zmiňována idea svobody, zajímavá byla i shoda v kritice současné vyprázdňenosti pojmu národ.

„Má to vyjadřovat hrdinství v boji za samostatnost státní a národní. V padesátejkách to bylo zneužitý ke kultu armády a našich vůdců. Dneska, vzhledem k neurčitým postojům k národu u většiny z nás, je to taky neurčitý. Čas ukáže, do té doby bych to konzervoval.“

„Česká společnost má trochu problém s národnostním sepětím. Většina z nás ani neví co si má pod podobným pojmem představit a většinou to začne a skončí u hokejového zápasu. Nemám ale právo nikoho soudit. Památník je jistou hmotnou připomínkou toho všeho, co bychom si z něj měli vzít.“

„Těžko říct, to záleží na tom jak se lidé dokáží dívat kriticky na dějiny našeho národa. Tedy jaký smysl pak přiřadí Žižkovi. Co znamená v symbolické řeči Žižka? Já se osobně domnívám, že Žižka v obecném povědomí (zvláště u mladé generace) symbolicky neznámá nic. Takže význam tohoto místa vidím spíše v praktickém využití (divadla, přednášky, koncerty) než v nějakém možném těžení z genia loci ve smyslu staroměstské náměstí, Vaclavák...demonstrace, shromáždění atd.“

„Myslím, že pro současnou společnost je ta stavba neatraktivní, ztělesňuje totiž v sobě „národovectví“ a spoustu mýtů o naší minulosti. Jejich reálnou roli bych viděl v nějakém Ústavu pro vyšetřování totalitních režimů či jako místo pro divadelní a jiná představení. Tento prostě má totiž jasně definovatelnou atmosféru, s kterou se dá dobře pracovat.“

Vyjadřuje určitě opojení národem jako řada jiných památníků v Evropě. Ten náš je například oproti těm německým ještě střídavý...Ale co by měl vyjadřovat? Dnes by určitě neměl vyjadřovat to samé, protože to by bylo opravdu velmi špatné. „

Na otázku po vhodném či nevhodném využití se respondenti ve většině shodli na nutnosti zabránění jakékoli komercializace a důraz kladli na

rozmanitost programové náplně, v naprosté většině šlo o prezentaci umělecké produkce. Pokud jsou ochotni připustit krátkodobé komerční využití, pak pod podmínkou volného a ne elitářského přístupu do budovy, většinou ho však striktně odmítají.

„Navrhuj, aby se památník stal místem setkání rozličných myšlenkových směrů, ekumenickým chrámem, místech sjednocení odlišných náboženství, národů, aby nově propojil Západní Evropu s Východem.

„Taky by z památníku byla dobrá galerie nových médií a technologií příštího tisíciletí. Bylo by to krásné spojení pyramidy a hightech budoucnosti.“

„Zpřístupnění, otevření takových symbolů bývalého režimu – tím se památník stal - by mohlo „pročistit vzduch“ a dát věcem nový rozměr. Ale kdo chce trpět, ať trpí, litovat se - to je typická česká vlastnost. Samozřejmě by se památník měl opírat o klasické hodnoty jako boj za svobodu atd.“

„Rozhodně co nevíce života do té staré kobky, výstavy, vernisáže, cokoliv. Otevřít prostory lidem, veřejnosti. Rozhodně z toho nedělat muzeum historie české státnosti, legie atd. V tomto ohledu se česká historie nemá až tak moc čím chlubit. Když muzeum, tak v malé míře.“

„Komerční využití by mi určitě vadilo. Je to jedinečný prostor se kterým bychom se měli sami vypořádat, dát mu nový význam a funkci v naší společnosti. Ne z něj udělat tržní komoditu. Přeci jenom přes všechny výhrady k němu je to část naší historie a ta je prostě a zásadně neprodejná!!!“

5. ZÁVĚR

Národní památník na Vítkově je jedním z nejvýraznějších příkladů souboje ideji a hmoty, boj abstraktního významu a formy jeho vzjádření. „Historické znemožnění“ Památníku díky výraznému místu v komunistické propagandě je tak silné, že se stal pro většinu lidí téměř *neviditelným* ve smyslu vytěsnění nepříjemných vzpomínek. Po obnově demokracie v Československu trvalo přes deset let, než se oficiální instituce začali vážně zajímat o kvalitní rekonstrukci nejen hmoty Památníku, ale jeho funkce. Jsme jiný národ než ti, kdo budovali Památník Osvobození. Snaha přilákat návštěvníky na Vítkov tím, že se na střeše postaví restaurace s vyhlídkou má v tomto případě velkou výpovědní hodnotu – jeho původní ideová náplň nemá ve společnosti dostatečně velkou skupinu adresátů. Současnou mladou generaci neoslovuje ani husitství, ani historie legií. Památník vnímají bezprostředně, tak jak na ně působí svou monumentalitou a strohostí. Aby plnil funkci pouze jako památník a mauzoleum se zdá být pro ně málo. Proto jsou nakloněni myšlenkám na pořádání výstav koncertů a projekcí, aniž by jim to připadalo nevhodné s ohledem na funkci památníku jako mausolea. Bude velice záležet na kvalitě programu Národního památníku, zda se skutečně Národnímu muzeu podaří nejen „oživit“ Památník, ale dát mu i relevantní, důstojné místo v naší současnosti.

6. ABSTRACT

The idea behind the National Monument was to build the statue to Jan Žižka, the legendary czech warrior, whose fight for freedom of religion was taken as the symbol for the czech nationalism in the 19s century. In the year 1882 a Society to Erect a Monument to Jan Žižka of Trocnov on the Žižka's hill was formed in a nearly restaurant. From that moment to really erection the Žižka statue was almost seventy years long period of history, filled by political and social changes, which also have marked the monument, as well as its perceiving in the public.

Nowadays, the yang generation born in 80.s and growing up in freedom, do not follow the beckground ideas of this buildig and the statue is for them only a bizar piece of art work. But hier is not the comlet divide between this generation and the national history. It will be very important for the czech National Museum to work out a quality program of this buildig, because it is hier the biggest amout of potencial visitors ever – the whole Czech nation.

7. LITERATURA

- ARNHEIM, R. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. Berkley: University of California Press, 1954.
- AUGUSTA, P. *Kniha o Praze 3*. Praha: Milpo, 1994.
- BALVÍN, J. Spolek pro zbudování pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově, in: *Památník národního osvobození*. Praha: Památník Odboje, 1928.
- BENEŠOVÁ, M. Pražská architektura nástupu století. in: POCHE, E. (ed.) *Praha našeho věku*. Praha: Panorama, 1978.
- ČAPEK, J. Soutěž návrhů na pomník Jana Žižky na vrchu Žižkově. *Čas.* 25/2/1914, roč. 28, č. 55, s.2-3.
- ČAPEK, K. Soutěž na Žižkův pomník. *Lumír*. 13/3/1914, roč. 42, č.4, 188-189.
- GALANDAUER, J. Česká vojenská tradice v proměnách času, Vrch Vítkov v České historické paměti, in: *Historie a vojenství*, 1994, roč. 5.
- GUTH, K. Žižka ve výtvarném umění. in: Urbánek, K. *Sborník Žižkův 1424 – 1924*. Praha: Vojenský ústav, 1924.
- HANZL, Z. *Žižkův pomník na Žižkově*. Diplomová práce, FF UK, 1976.
- HOJDA, Z.; POKORNÝ, J. *Pomníky a zapomínky*. Praha – Litomyšl: Paseka, 1996.
- HONZÍK, K. *Ze života avantgardy. Zážitky architektovy*. Praha: Československý spisovatel, 1963.
- HORYNA, M. *Národní památník na Žižkově. Komplexní uměleckohistorické hodnocení*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze, 1986.
- HÜBSCHMANN, B. Památník Odboje a Žižkův pomník. *Styl*. 1923-1924, roč. 4.S.145-146.
- CHOCHOL, J. K demokracii architektury. *Časopis čsl. architektů*, 1924, roč. 23.
- CHOCHOL, J. Pomníky. *Stavba*. 1924-1925, roč. 3. s. 161-188.
- CHUDÁ, N.; DAFKOVÁ, I. Posmrtný život Klementa Gottwalda připomíná téměř hororový příběh. *Olomoucký den*. 2003, roč. 14, č. 81.
- KAFKA, B. *B. Kafka členům spolku Žižkova pomníku a rozhodčímu soudu odborných znalců o soše JANA ŽIŽKY určené před Pantheon národního osvobození na vrchu Žižkově*. Praha: vlastním nákladem, 1937.

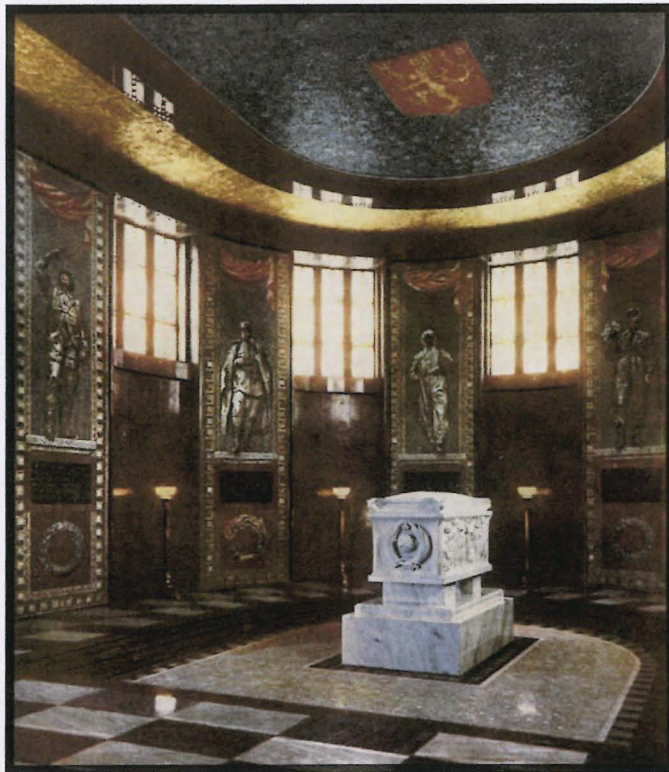
- KOHOUT, V. Neznámý Československý voják, in: *Národní památník na hoře Vítkově*. Praha: Osvěta, 1951.
- KOPECKÝ, V. Úvodní slovo, in: *Národní památník na hoře Vítkově*. Praha: Osvěta, 1951.
- LACINGER, L. *Národní památník na Žižkově*. Praha: Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů, 1985.
- LEDVINKA, V., PEŠEK, J. *Praha*. Praha: Lidové noviny, 2000.
- MACURA, V. *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*. Praha: Pražská imaginace, 1993.
- MÁDL, K.B. Pomník na náměstí. *Umění*. 1931, roč. 4. s. 245-258.
- MAHLER, O. Vítkov 1420 – Žižkov dnes, in: *Staletá Praha*. 1984, roč. 14.
- MASARYK, T.G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Orbis, 1925.
- MEDEK, R. Památník Národního osvobození, in: *Památník Národního osvobození*. Praha: Památník Odboje, 1928.
- MIKOTA, M. *Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století*. Praha: KLP, 1996.
- NEJEDLÝ, Z. Komunisté – dědici velikých tradic českého národa: Okresní výbor komunistické strany Československa, 1947, s.33.
- NEUMANN, S. K. *Čest rudé vlajce*.
- NOVOTNÝ, O. Architektura symbolická. Pomník a Žižkův Pomník. *Volné směry*. 1915, roč.18.
- NOVOTNÝ, O. *Jan Kotěra a jeho doba*. Praha: Orbis, 1958.
- Obrana lidu 15/7/1950*, roč. 4, č. 164, s. 1-2
- PALACKÝ, F. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Praha: Nakladatel B.Kočí, 1926.
- PENCÁK, M. Soutěž na pomník Jana Žižky na Vítkově v roce 1913. *Umění*. 2006, roč. 54, č. 1., s. 69-84.
- PUDR, J. *Stavební vývoj Žižkova v 19. století*. Praha: Technické knihkupectví a nakladatelství, 1948.
- Samostatnost 12/1/1913*, roč. 3.s. 4-5.
- SCHUSTEROVÁ, R. Rekonstrukce Národního památníku. *Stavitel*. 2007, roč. 15, č. 8.
- SLÁMA, B. Soutěž na Památník Odboje: *Stavba*, 1925 – 1926, roč. 4., s. 133-134.

- Stránský, J.; Šlégr, J. Výstava soutěžních návrhů na pomník Janu Žižkovi z Trocnova. *Architekt.*1928,roč. 27., S.243-245.
- ŠALDA, F.X. Mor pomníkový. Stavba 1924-1925, roč. 3., s. 188-189.
- ŠESTÁK, Z. *Jak se ze Žižkova stalo velké město*. Praha : Academia, 2008.
- ŠESTÁK, Z. *Jak žil Žižkov před sto lety*. Praha: Academia, 2005.
- ŠTEIDLER, F. *Válka a revoluce*. Praha: Naše vojsko, 1947.
- TEIGE, K. Památník Osvobození a Völkerschlachtdenkmal. *Stavba.*1925-1926, roč. 4.,s.147.
- URBÁNEK, R. *Bitva na Vítkově 1420*. Praha: Vědecký Ústav vojenský, 1933.
- URBÁNEK, R. *Bitva na Vítkově. K položení základního kamene pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově dne 28. června 1920*. Praha: Spolek pro zbudování pomníku Žižkovi na vrchu Žižkově, 1920.
- URBÁNEK, R. (ed.) *Sborník Žižkův 1424 – 1924*. Praha: Vojenský ústav, 1924.
- WITKOVSKI, M. S. Truly Blank; The Monument to National Liberation and interwar modernism in Prague. *Umění*, 2001, č. 1, s. 42 – 60
- WITTLICH, P. Sochařství pražských veřejných prostranství, in: POCHE, E. (ed.) *Praha našeho věku*. Praha: Panorama, 1978.
- JINDROVÁ, J. Síň Rudé armády v národním památníku na Vítkově. *Tvar.* roč. 7., 1955, s. 163.
- KOHOUT, V. Neznámý Československý voják. *Národní památník na hoře Vítkově*. Praha: Osvěta, 1951, s. 22.
- ZÁZVORKA, J. Památník Osvobození a Žižkův pomník na Žižkově. *Styl* 1925-1926, roč. 6, č. 9, s. 116-117.
- SEDLÁK, J. Krajina ve městě in: *Praha 3; Urbanismus; Architektura*: Argo, Praha, 2008

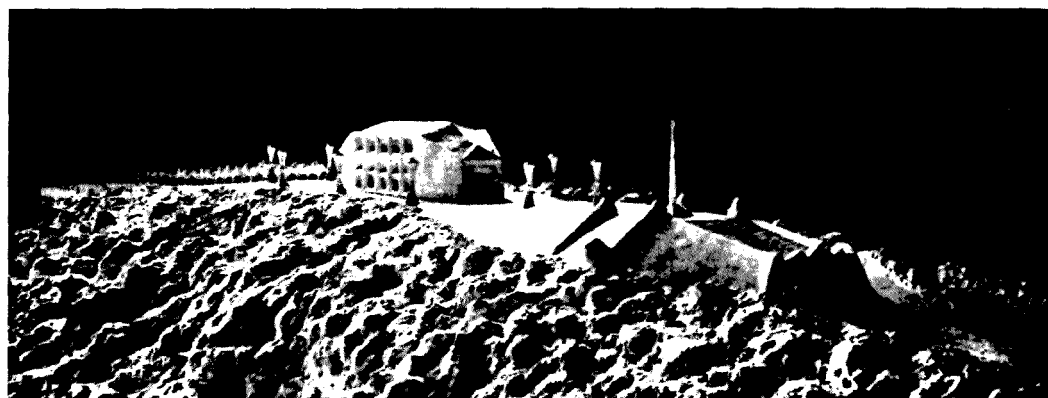
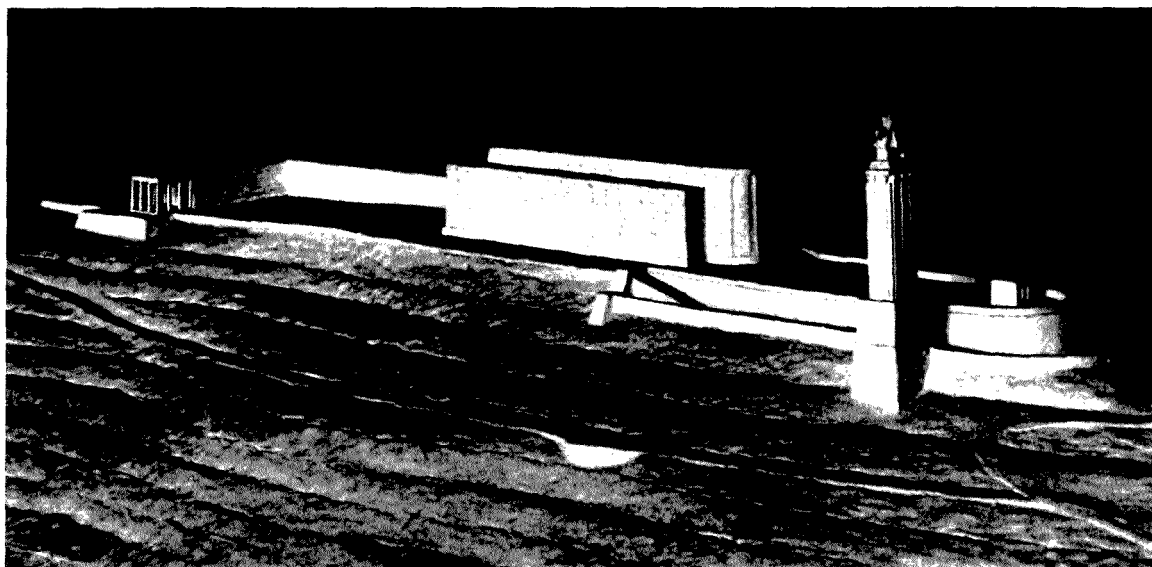
**Jan Žižka z Trocnova v
monumentálním realistickém pojetí Bohumila Kafky**

Síň Rudé armády

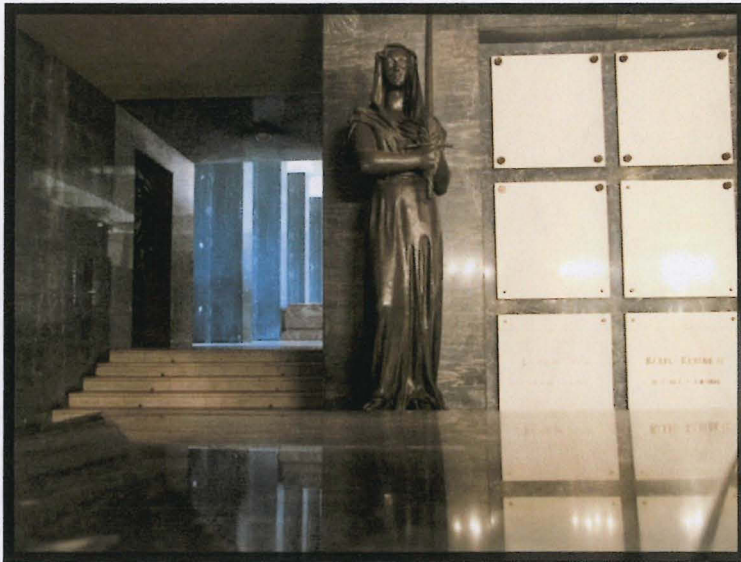

**návrhy na Památník Osvobození a Žižkův pomník
.1923.**

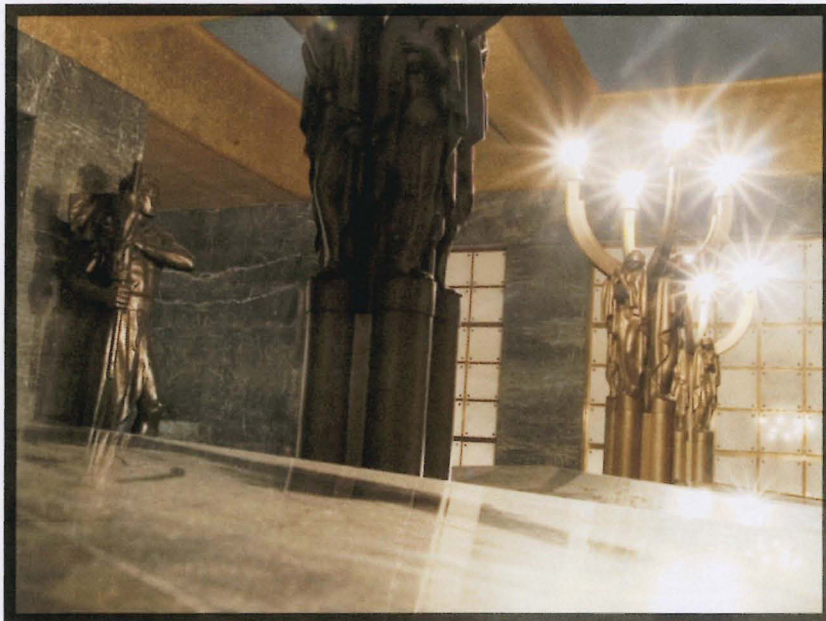
Dryák, Štipl, Brůha

.1913.

**Kotěra, Štursa
Hofman, Beneš**

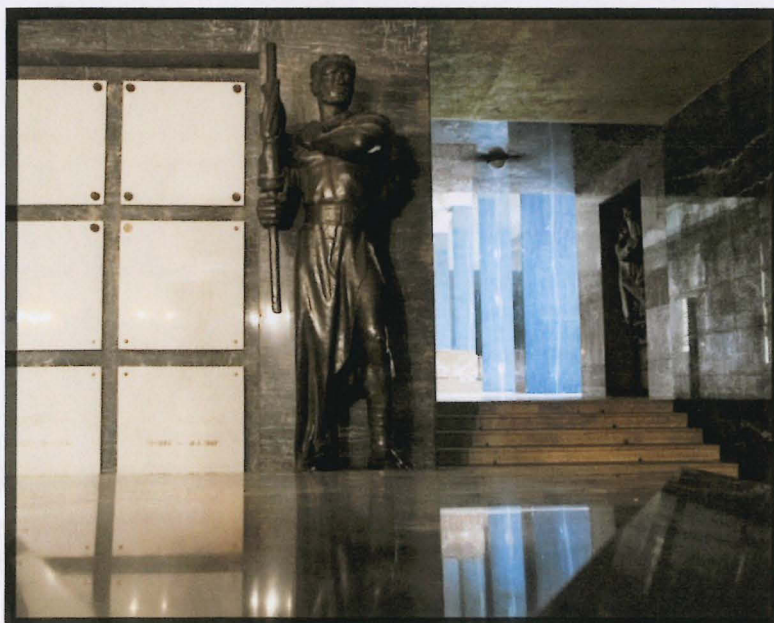

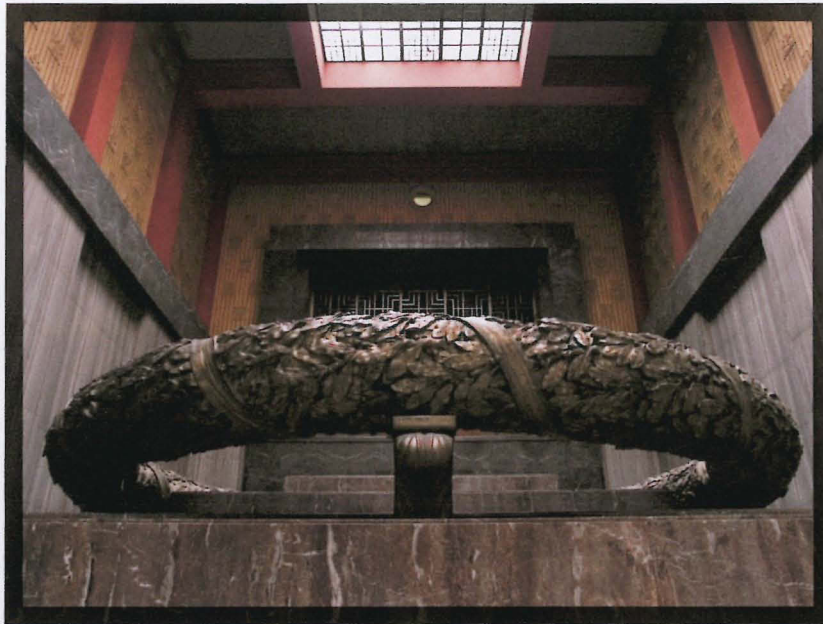
Věrnost

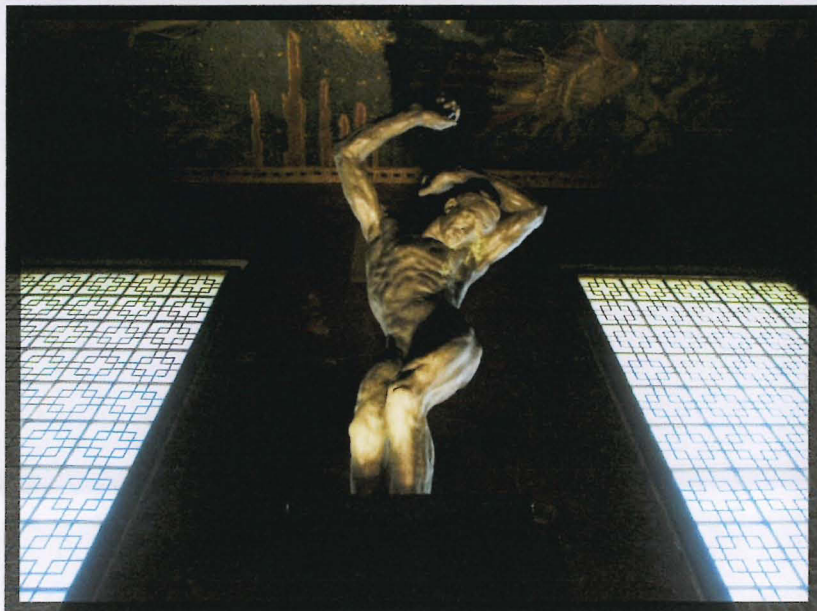
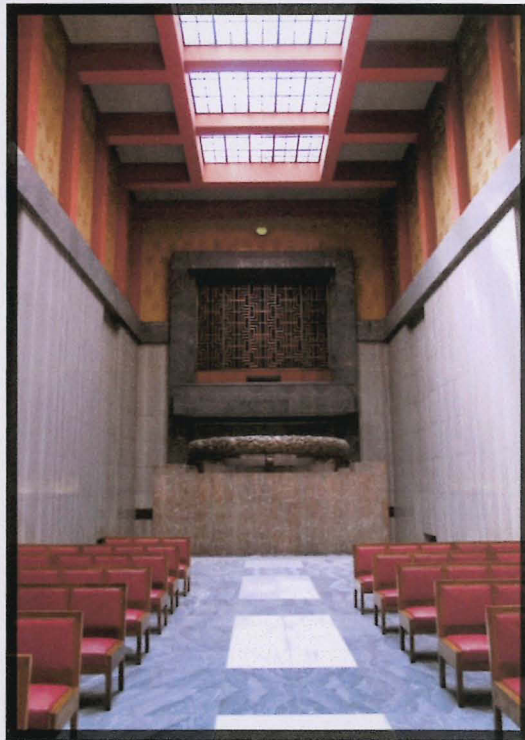
kolumbárium

Statečnost

**Slavnostní
sň**

**Raněný
Jan Štursa
1917**

**reliéf podle Karla Pokorného vytesal F. Bílek
roku 1938**

**Národní památník - pohled na přístavbu síně pro 2.odboj
plastika od Karla Pokorného - Vítězství socialismu
z roku 1962**